



STUDIJNÍ OPORA K PŘEDMĚTU

předmět KOMPARACE EKONOMIK EVROPSKÉ UNIE

Irah Kučerová

Osnova:

I. EU – hlavní rysy evropské ekonomické integrace	2
I.1 Obecná charakteristika Evropské unie	2
I.1.1 Hlavní specifika EU jako ekonomického fenoménu	3
I.1.2 Celková charakteristika ekonomické základny EU	4
I.1.3 Hospodářský vývoj v rámci ES/EU ₁₅	7
II. Komparativní pohled na ekonomickou základnu členských států EU₁₅	26
II.1. Výchozí podmínky ekonomik ES/EU	27
II.2. Realizovaná hospodářská politika	32
III. Komparace nových členských zemí EU₁₃	41
III.1 Výchozí podmínky nových členských zemí EU- střední a východní Evropa	42
III.2 Vývoj zemí střední a východní Evropy	43
IV. Shrnutí komparativního profilu členských zemí EU₂₈	52

I. Evropská unie – hlavní rysy evropské ekonomické integrace

I.1 Obecná charakteristika Evropské unie

Evropská unie představuje ve světové ekonomice zcela specifický hospodářský prostor charakterizovaný řadou aspektů typických právě pro ni. Nikde jinde nedošlo k tak vysoké míře harmonizace širokého spektra ekonomické, institucionální a politické činnosti mezi tolika suverénními národními státy. Integrační proces započatý v prostoru západní Evropy v druhé polovině 40. let 20. století byl sice nasměrován do oblasti ekonomických aktivit, ale jeho počátky jsou spojeny s politickými argumenty¹. Vzhledem k mimořádné citlivosti otázek politické a právní svrchovanosti se stala právě ekonomická integrace tím nástrojem, který měl do budoucna utlumit možné konflikty mezi evropskými státy. Evropské země, kde vypukly během třiceti let dvě světové války, kde začaly také pociťovat důsledky právě se rozšiřující studené války a polarizace mezinárodních vztahů na dvě zcela ambivalentní soustavy, si uvědomovaly nutnost hospodářské kooperace. „Solidarita ve výrobě, k níž se takto dospěje, bude mít za důsledek, že jakákoliv válka ... bude nejen nemyslitelná, nýbrž i prakticky nemožná.“²

Jedním z nejvýraznějších znaků, kterými se Evropská unie odlišuje od jiných subjektů světové ekonomiky, je jistá preference politických a strategických aspektů před požadavky ekonomické efektivnosti. Proto často ekonomické faktory ustupují strategickým záměrům. Tato tendence typická pro Evropu byla patrná například u začlenění některých států do Společenství. Abstrahujeme-li od případu poraženého Německa, pak jasným příkladem bylo Řecko, Španělsko. Politické důvody sehrály hlavní roli v členství i v případě Portugalska, dokonce i Finska³, u východního rozšíření lze politické argumenty předsadit ekonomickým benefitům zcela jednoznačně. A v tom se zřejmě Evropa stává jistým vzorem i jiným regionům světové ekonomiky. Nejvýrazněji je inspirace evropským pojetím podstaty integrace zřetelná v Jižní Americe (Mercosur), nově v Africe (COMESA, Africká unie).

Evropská unie dnes zahrnuje prakticky všechny státy západní Evropy, proto také v různých úvahách splývá s hospodářským regionem Evropy a vlastně je to Evropská unie, která je dnes považována za jedno z triády center světové ekonomiky. Míra vzájemné kooperace a provázanosti nejen ekonomické, ale i institucionální i s nečlenskými státy je ojedinělá. Týká se to mj. vztahů se státy EFTA, a to včetně Švýcarska, které není členem Evropského hospodářského prostoru. Přesto má EU se Švýcarskem uzavřeno několik sektorových dohod, které vlastně vypovídají o určitých integračních rysech. Naplňují se tak představy o hospodářské propojenosti jako nástroje politické stabilizace. Tomu odpovídá i pojetí

¹ Srovnej Monnet, 1976, Fontaine, 2001, Kampeter, 2000

² Tzv. Schumanova deklarace (plán J.Monnet a R.Schumana) – Prohlášení francouzské vlády z 9. května 1950, www.evropska-unie.cz/cz/dokuments.asp

³ Kučerová, I.,2002/1: str. 33

evropského integračního procesu jako jednoho z hlavních rysů ekonomicko-institucionální báze Evropské unie. Evropa je tak specifickým regionem, hospodářským prostorem vyznačujícím se některými rysy, jež v ostatních částech světové ekonomiky nejsou určujícími. V mnoha ohledech lze tuto charakteristiku vztáhnout prakticky na celou Evropu.

Původní Evropská unie, tzn. vyspělé tržní ekonomiky EU₁₅ politickou geografii zahrnované do tzv. „západní Evropy“, tvoří jedno ze samostatných center světové triády. Reálně to znamená, že členské státy Unie se vyznačují svébytnými atributy ekonomicko-sociálního vývoje, jež jsou do jisté míry nepřenositelné do jiných regionů. Platí určité rozdíly i mezi EU₁₅, ale samozřejmě pokud zohledníme východní rozšíření EU, pak difference mezi „starými“ a „novými“ státy EU jsou výraznější. Především v institucionální oblasti. Dokud nedošlo k východnímu rozšíření EU, představovala EU₁₅ z institucionálního hlediska poměrně koherentní celek. Nové členské státy EU₁₂ vnesly jistou institucionální diverzitu spočívající především v odlišně fungujících neformálních institucích, vztazích mezi jednotlivými typy subjektů, to vše vyplývající mj. z odlišné historické zkušenosti. Formální instituce jako například činnost státních orgánů, legislativa i jurisdikce musely projít konvergenčním procesem, takže míra harmonizace je dostatečná. Všechny země EU musely implemetovat tzv. *acquis communautaire*, což je právní rámec pro funkčnost Unie a je nadřazen právu členských zemí.

I.1.1 Hlavní specifika EU jako ekonomického fenoménu

Evropská unie dnes zahrnuje dvacet sedm členských států s bezmála 490 miliony obyvatel⁴. Jedná se tak o velmi rozsáhlý spotřebitelský trh.

Fungující vnitřní trh se zcela liberalizovaným pohybem průmyslového i zemědělského zboží, s výrazně liberalizovaným obchodem se službami tak vytváří ve světové ekonomice bezprecedentní spotřebitelskou poptávku. Nejde jen ale o velikost trhu, tzn. velikost agregátní poptávky, nýbrž vzhledem k průměrné výši životní úrovně představuje EU obrovský tlak na výrobce – jak z kvantitativního hlediska, tak i kvalitativního. Jednou z negativních externalit vysoké spotřební úrovně evropského obyvatelstva je pak zátěž životního prostředí, což je ovšem problém táhnoucí se minimálně posledních 200 let, kdy Evropa procházela bouřlivou industrializací. Díky relativně omezenému prostoru byl rozvoj průmyslu doprovázen velmi silnou koncentrací průmyslové výroby. A to bezesporu umocňuje zamoření životního prostředí.

Dalším specifikem Evropy jako takové je její demografická struktura s velmi nepříznivou věkovou skladbou obyvatelstva. Prognózy jsou vskutku alarmující, neboť v nejbližších desetiletích se bude neustále zvyšovat podíl lidí v postproduktivním věku (pesimistické předpovědi hovoří o více jak 60% v polovině tohoto století), čímž se vytváří napětí ve fiskální sféře jednotlivých ekonomik. Prakticky před všemi státy EU stojí naléhavá podmínka restrukturalizovat penzijní systémy od průběžných k fondovým, s čímž souvisí mimo jiné i nutnost daňové reformy. K vyššímu životnímu standardu v Evropě integrálně patří i

⁴ www.europa.eu.in/eurostat/Public/datashop

vysoká míra sociálního zabezpečení, což výrazně ovlivňuje růst celkových výrobních nákladů. I přes dlouhodobou konvergenci a fungující vnitřní trh v rámci členských států Unie jsou systémy sociálního zabezpečení v jednotlivých státech různé, což způsobuje vnitřní konkurenci ekonomik EU. Ovšem tato konvergence má své limity dané jiným nastavením společensko-ekonomických priorit v jednotlivých státech. Dosavadní postoje vlád k řešení této skryté konkurence odráží politickou citlivost daného tématu a jsou tak odsunovány do pozadí. V konečném důsledku vedou vysoké sociální garance k poklesu konkurenceschopnosti evropské produkce na světových trzích.

Dalším důsledkem nákladných systémů sociálního zabezpečení byl dlouho poněkud nižší příliv zahraničních investic, především ve formě produktivního kapitálu, než by odpovídalo ekonomickému a kvalifikačnímu potenciálu Unie. Rozsáhlé sociální garance se totiž promítají do vyšších výrobních nákladů, což znamená logicky nižší míru zhodnocení investic. Zdá se, že jediné, co udržuje investiční toky do EU na přijatelné hranici i přes snahu diverzifikovat investorská rizika, jsou institucionální a hospodářské standardy „západní Evropy“, kvalifikovanost pracovních sil a slušná produktivita práce, byť právě v tomto ukazateli EU pokulhává za USA a Japonskem.

Přesto ale od poloviny 90. let se rapidně zvyšuje příliv produktivního kapitálu do Unie s tím, že ve formě přímých zahraničních investic je EU jako cílová oblast dominantní ve světové ekonomice. Pravděpodobně za tím stojí nejen průmyslová tradice, vysoce kvalifikovaná pracovní síla, transparentní ekonomické a právní prostředí, ale především evidentně rozsáhlost trhu. Tzn. možnost realizace výnosů z rozsahu. Kromě toho vstupuje do rozhodování investorů i vysoká úroveň reálných důchodů, resp. osobního disponibilního důchodu, jenž je zárukou dostatečné a hlavně stimulační efektivní poptávky. Takto jsou ve stručnosti vyjádřeny hlavní rysy ekonomické báze Evropské unie na začátku 21. století. Konkrétně se ale jednotlivé ekonomiky Evropské unie odlišují od ostatních hospodářských subjektů na světových trzích celou řadou aspektů.

I.1.2 Celková charakteristika ekonomické základny EU

Celá Evropská unie je nejvíce prointegrovaným celkem na světě, jak do hloubky integračního procesu, tak i z hlediska šíře členské základny. Jednotlivé členské ekonomiky vykazují vzájemně vysoký stupeň integrovanosti, tzn. mimořádnou provázanost hospodářských procesů a jejich řízení. Míra integrace, její hloubka je výsledkem, ale i původní příčinou otevřenosti evropských ekonomik a z toho vyplývajícího tradičně vysokého podílu v mezinárodní dělbě práce. Přesto je pro evropské státy i po mnoha desetiletích doposud typická jejich heterogenost v celé řadě aspektů. Především z hlediska ekonomické výkonnosti, makroekonomické stability, sociální politiky, ochrany životního prostředí, energetických koncepcí. Vedle hospodářské různorodosti se projevují i difference politické, strategické, bezpečnostní.

Z hlediska srovnání s ostatními regiony světové ekonomiky kladou evropské země mimořádný akcent na institucionální ochranu pracovní síly, což vede k růstu její ceny. Důsledkem je pak vysoká

nezaměstnanost, jejíž průměr se pohybuje dlouhodobě v devadesátých letech kolem 10 %, po roce 2000 sice mírně klesla na 7,3 % v EU₂₇, přičemž ale díky krizi 2008-2009 stoupla na 9,2 %, v EU₁₅ to je v průměru 9,3%, v zemích EMU dokonce 9,7 %⁵. Oproti tomu například nezaměstnanost v USA se v poslední dekádě pohybovala kolem 5,5 %, v Japonsku během krizového vývoje konce 90. let cca 5-7 %. Rok 2009 poměrně smazal rozdíly v nezaměstnanosti mezi EU a USA, protože ekonomika USA hlásí míru nezaměstnanosti dokonce vyšší - 9,8 %, ovšem Japonsko jen 5,5 %.

Příčiny takto vysoké dlouhodobé nezaměstnanosti v Evropě jsou vázány nejen na rigiditu trhu práce v souvislosti s institucionálními bariérami, ale také neadekvátní systémy sociálního zabezpečení a snadný přístup pracovních sil k poměrně štědrým sociálním dávkám, tudíž jejich časté zneužívání. Nárok na vysokou podporu v nezaměstnanosti a jiné sociální garance je zcela tradiční prakticky v celé Evropě, neboť typický model evropského státu druhé poloviny 20. století je paternalistický, nicméně jsou patrné rozdíly mezi jednotlivými členskými státy. Reálně to znamená přenesení značné části odpovědnosti z individuální roviny na stát. Prosperita posledních desetiletí se promítla do mimořádně vysoké životní úrovně, jež je ve své přístupnosti všem sociálním vrstvám ve světě ojedinělá. S tím také souvisí celkově vysoká úroveň veřejné spotřeby, což znamená více či méně srovnatelný přístup pro všechny občany ke vzdělání, kultuře, zdravotní péči, vedle bezpečnostních záruk i ochranu spotřebitelských práv. Tato charakteristika je ve světě skutečně ojedinělá – ne snad svou výší, to lze nalézt například v mnohých ropných emirátech, ale právě onou přístupností všem členům společnosti. Zabezpečení takové úrovně veřejné spotřeby ale vyžaduje vyšší míru redistribuce důchodů, tzn. že pro evropské státy je nutností vyšší úroveň celkové daňové zátěže. Osobní i spotřebitelské daně, tj. přímé i nepřímé jsou v porovnání s jinými světovými regiony nesrovnatelně vyšší. Ovšem dalším specifikem Evropy jako takové je značný společenský konsensus ohledně ochoty platit vyšší daně, jestliže je to kompenzováno dostatečnou nabídkou veřejných statků. Přes všechna tato fakta o míře a výši sociálních garancí se ale systémy sociálního zabezpečení v jednotlivých státech EU výrazně liší. V Evropě se postupně zformovaly tři, resp. čtyři sociální modely, jež významně determinují nejen reálnou životní úroveň občanů, ale také konkurenceschopnost jednotlivých ekonomik. Kromě toho se stávají určitou komparativní (ne)výhodou v konkurenčním střetu mezi sebou samými a samozřejmě ve světové dělbě práce.

Analogicky rozdíly v sociální politice, kdy na komunitární úrovni platí princip nejmenšího společného jmenovatele, jsou patrné difference v ekologii, a to jak ve stanovených cílech a reálném postupu ochrany životního prostředí, tak i v praktikovaném přístupu společnosti. Přesto ale evropské země, resp. Evropská unie jako celek vykazuje obecně vyšší nároky (standardy) oproti jiným regionům světové ekonomiky, což se například projevilo na summitu EU v Göteborgu v červnu 2001, kde byl potvrzen požadavek ratifikace Kjótského protokolu⁶. Nicméně rozdíly v ekologických nárocích mezi členskou základnou Unie jsou

⁵ <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/>, přístup 16. 11. 2009

⁶ Zjednodušeně by to znamenalo pro průmyslové země snížení skleníkových plynů do roku 2008-12 na úroveň roku 1990, pro EU závazky plynoucí z Kjótského protokolu, aby do roku 2010 22% energie pocházelo z obnovitelných zdrojů.

velmi zřetelné, zde evidentně platí dělení na „sever a jih“ Evropské unie, kdy severské státy podporované Německem a Rakouskem vykazují přísnější přístup k ochraně životního prostředí oproti jižním státům včetně Francie.

U jednotlivých ekonomik se projevuje různá vybavenost přírodními zdroji a z toho plynoucí závislost na dovozu surovin, hlavně ropy – pak je právě importní závislost diferenciacním faktorem. Vzhledem k tomu, že Evropa disponuje minimem potřebných zdrojů, bývají celkové výrobní náklady zatíženy dovozními více než např. ekonomika USA. Logicky se tento fakt promítá do výraznějšího růstu cen evropské produkce. Samozřejmě, vyšší importní závislost výrazně ovlivňuje prosazování strategických zájmů, což mimo jiné determinuje formování vnějších vztahů obecně včetně zahraničně obchodních.

Velmi frekventovaným je názor, že EU poskytuje svým producentům vyšší míru ochrany, hlavně zemědělcům, před světovou konkurencí. Není to zdaleka přesné – USA dosahují až dvojnásobných nákladů ve formě dotací na farmáře, Japonsko obdobně. U průmyslové produkce je protekcionismus, ať už otevřený či skrytý, naprosto běžnou součástí hospodářské politiky. Potvrzují to přístupy většiny ekonomik jihovýchodní Asie, USA v poslední době zesilují ochranu některých odvětví. V tomto bodě se tedy Evropská unie neodlišuje od dalších subjektů světové ekonomiky.

Oproti jiným zemím OECD ale země Unie vykazují nižší investice do vědy a výzkumu, což se negativně projevuje na technologickém zaostávání Evropy za USA a Japonskem. Příčin je evidentně více, ale meritum tkví v daňovém systému, jenž nedostatečně stimuluje výzkumnou činnost. Dalším důvodem bude dosud, i přes privatizační vlny v posledních dvou dekadách, silný podíl státu v přímé ekonomické činnosti. Stát v evropském pojetí totiž nebývá primárně oním akcelerátorem technologického pokroku, jeho úloha spíše spočívá ve stabilizaci firemní pozice na trhu a v udržení zaměstnanosti. Rozdíly v praktikované hospodářské politice a v mírně odlišných preferencích vedou k různému stupni konvergence v rámci EU. Na druhou stranu se ale příliš – až na výjimky – nepromítají do posunů hospodářsko-politických strategií změny vládních reprezentací. V podstatě v rámci národních států výměny vlád neznamenaají většinou zásadní odklon od předchozích plánů. Jednotlivé ekonomiky dosahují – z různých důvodů - různé dynamiky ekonomického růstu a ostatních makroekonomických indikátorů, což je důsledkem diferencí ve výkonnosti ekonomik a také v hospodářské politice, v hierarchii strategických cílů jednotlivých ekonomik.

EU má smlouvou z Cotonou z roku 2000 navázány dlouhodobě nadstandardní ekonomické vztahy s 77 státy rozvojového světa, tzv. státy skupiny ACP, čímž vedle obchodních vztahů řeší i mnohé aspekty strategického rázu. Problémem je, že poskytováním obchodních preferencí se Unie dostává někdy do konfliktu s pravidly WTO⁷.

Ne zcela zanedbatelnou stránkou ekonomicko-sociální báze Evropské unie je i různá příslušnost k obranným společenstvím, resp. různý přístup k bezpečnostním aspektům. Zatímco Francie, Británie patří

⁸ Příkladem může být tzv. banánová válka mezi USA a EU, poskytování stabilizačních dotací v rámci Stabex či Sysmin pro země ACP do roku 2000, ostatně poskytování exportních dotací svým zemědělcům – viz oficiální protest zemí APECu u WTO v listopadu 2002...

k jaderným mocnostem, jiné státy si zakládají na své neutralitě. Zdaleka se nejedná o čistě politické diference, jsou to aspekty bezprostředně ovlivňující vývoj Unie jako celku⁸. Ovšem celkově pro činnost Evropské unie na mezinárodní scéně, prosazování svých zájmů je typická akcentace demokratických principů, ochrana lidských práv, což ale bývá konkurenty označováno za skrytý protekcionismus. Na druhou stranu je vhodné upozornit na rozdíl v deklaracích o lidských právech, o boji proti terorismu na straně jedné a na druhé straně pragmatismus v mezinárodních vztazích, kdy ze svých mnohých požadavků představitelé EU často slevují. Strategické, bezpečnostní nebo čistě jen ekonomické zisky mají v reálných vztazích prioritu.⁹

I.1.3 Hospodářský vývoj v rámci ES/EU

Evoluce integračního seskupení Evropské unie je následkem výbušné historie v Evropě od začátku 20. století. Dvě světové války rozpoutané evropskými politickými silami během tří desetiletí, tradiční rivality, územní spory, jež se dokonce přenesly i mimo evropský kontinent, psychologické bariéry – to vše si žádalo o zásadní kvalitativní změny. Druhá světová válka uvedla většinu evropských zemí v chaos politický, sociální, hospodářský. Zanechala ve většině evropských států zničenou hospodářskou základnu, byť v různém stupni destrukce. I přes zjevné rozdíly v míře postižení národního hospodářství válkou, pro většinu evropských zemí vyvstala naléhavá potřeba obnovy jak průmyslové, tak i zemědělské báze, dopravního systému a bytového potenciálu. Naprostá většina evropských států musela řešit urychlenou rekonverzi stávajícího průmyslu, i když opět s různou intenzitou. Všechny evropské země se potýkaly se zásadními problémy s uspokojováním základních či běžných potřeb, z čehož jako nejnaléhavější se projevovaly ty, které byly spojené s nedostatkem potravin, zdravotnického materiálu, léků, surovin, strojového zařízení...

Předcházet možné konflikty (humanitární, sociální, politické) napomáhala UNRRA (Správa OSN pro pomoc a obnovu)¹⁰, která do roku 1947 bezplatně distribuovala 25 milionů tun zboží, především ve formě potravin, léků, oděvů, pohonných hmot.

I přes vydatnou a pravděpodobně ne zcela doceněnou pomoc v rámci UNRRA, trpěla Evropa i nadále zcela zásadními důsledky druhé světové války. Projekt UNRRA byl od roku 1948 vystřídán Programem

⁸ Příklady je bezpočet: váhání skandinávských států či Rakouska se vstupem do Unie, zneužití strachu před ztrátou neutrality v irských referendech o Smlouvě z Nice, velmi úzké vztahy Velké Británie s USA jdoucí často nad rámec oficiálního postoje EU, vyhraněné postoje jednotlivých vlád členských států v souvislosti s invazí USA do Iráku 2003...

⁹ Příklady je také hodně – vztah EU k Číně jako nastupující dominantní ekonomice světa a možnosti realizace zisků evropských firem přímo na čínském trhu, přístup EU k výsledku voleb v Alžíru 1992, kdy vyhrála islamistická strana a EU tiše podpořila vlastně nedemokratické převzetí vlády armádou v Alžíru, hledání postoje k výsledkům voleb v Palestině 2006, kdy oproti očekávání zvítězil islamistický Hamás...

¹⁰ United Nations Relief and Rehabilitation Administration - mezinárodní organizace fungující od roku 1943 na pomoc zemím postiženým válkou, a to především v Evropě vyjma Německa a na Dálném východě. Hlavními sponzory byly USA (cca 70 % nákladů) a Kanada. UNRRA sdružovala celkem 48 států.

obnovy Evropy¹¹, který si vyžádal založení Organizace pro evropskou hospodářskou spolupráci OEEC¹² jako podmínky účasti na tomto programu.

Marshallův plán velmi výrazně ovlivnil další vývoj zúčastněných států a evidentně urychlil proces rekonstrukce jejich hospodářství a napomohl stabilizovat sociální a díky tomu i politickou situaci. Současně Program obnovy Evropy působil jako určitý jednotící prvek pro většinu dnešních členských zemí Unie. Přesto ale na další vývoj integrace neměl zvláštní význam, z hlediska institucionálního vývoje se vůbec nepromítl do formování dnešní Evropské unie, nástupnické organizace původního Evropského sdružení uhlí a oceli, EHS, Euratomu.

Integrační proces se ale projevoval i v jiných souvislostech, a to prakticky okamžitě po válce. OEEC tak nakonec nebyla prvním případem ekonomické integrace v Evropě po válce – některé státy se pokoušely prostřednictvím integrace rychleji neutralizovat následky války. Příklad uvažované, nakonec neúspěšné integrace Francie v letech 1946-47, Skandinávská unie 1947-50 vypovídají o poválečné době. Benelux je zcela zvláštním případem, nejen díky nesporné úspěšnosti, ale také termínem příslušné dohody. Představitelé exilových vlád Belgie, Lucemburska a Nizozemí podepsali již v roce 1944 v Londýně smlouvu o poválečném cíli vybudovat mezi sebou celní unii. S příslušnou činností započaly tyto tři státy sice později než například Francie a Itálie, ale zato zřejmě v příhodnější dobu. Od roku 1948 integrační seskupení Benelux mezi sebou odstraňovaly překážky vzájemného obchodu a jeho členské státy v roce 1958 vstupovaly do EHS jako již fungující celní unie.

V prostoru východní Evropy se v roce 1949 zformovala integrační organizace na mezistátním principu, a to Rada vzájemné hospodářské pomoci (RVHP), byť na poněkud jiných základech hospodářské kooperace, ale přece jen šlo o projev integrace. Problém spočíval v jednoznačné dominanci Sovětského svazu a v jeho určující, hegemonistické roli vůči ostatním členům RVHP. Nicméně o hospodářské propojenosti, o vzájemné komplementaritě ekonomik nebylo pochyb.

V podstatě je nutné zdůraznit, že proces ekonomické integrace je typicky původní charakteristikou evropského poválečného rozvoje a je tedy imanentním rysem evropského hospodářského vývoje. Dnešní členské země Evropské unie řešily bezprostředně v poválečném období v rámci svých ekonomik řadu obdobných problémů, k diferenciaci jejich vývoje došlo poněkud později, a to na přelomu 40. a 50. let, tzn. v době reálné rekonverze a neutralizace nejvýraznějších válečných důsledků. V době, kdy si občané vybírali své politické reprezentace a s tím i strategické obrysy svého vývoje. Alespoň v západní části Evropy, ve východní (politicky východní) Evropě na začátku 50. let občané museli akceptovat diktát z Moskvy se všemi nedemokratickými konsekvencemi.

¹¹ European Recovery Programme, tzv. Marshallův plán, v jehož rámci bylo rozděleno v letech 1948-53 celkem 17,4 miliardy USD, přičemž z toho 14,7 mld ve formě zboží a 1,7 mld formou úvěrů.

¹² Organisation for European Economic Cooperation, která po skončení programu pomoci nebyla formálně zrušena, ale latentně přecházela, až byla v roce 1961 transformována v dnešní OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) s celosvětovou působností.

Čtyřicátá léta 20. století:

Prvotním úkolem každého státu po roce 1945 bylo nutné nasměřovat hospodářské subjekty na cestu mírového rozvoje, tzn. zajistit podmínky pro fungování civilní ekonomiky, tzn. urychleně provést rekonverzi ekonomik. Druhá polovina čtyřicátých let probíhá tedy obdobím ve znamení překonávání následků války, což si ve většině evropských zemí vyžádalo zavedení přidělového systému. Ten se vztahoval v jednotlivých státech na různé statky a také byl uplatňován různě dlouhou dobu.

Samozřejmě byla hospodářská situace jednotlivých zemí po válce různá, ať už díky předválečnému stavu a stupni hospodářského rozvoje, nebo podle toho, zda daný stát byl přímým účastníkem války či ne. Míra poškození hospodářské základny válkou byla velmi odlišná. Bezprostředně po roce 1945 obecně panoval předpoklad, že rekonstrukce hospodářství států, jejichž území bylo bombardováno nebo na jejichž území probíhaly boje, bude trvat déle. Právě proto, aby se výrazněji zkrátila doba hospodářské rekonstrukce těchto zemí, fungoval zpočátku nejen program UNRRA, ale i již klasické integrační projevy jako Program obnovy Evropy a poté Montánní unie (ESUO).

Zcela specifická situace panovala v poválečném Německu, a to jak po stránce intenzity zničené hospodářské základny, úvah o možné deindustrializaci Německa¹³, aby se zabránilo potenciálnímu zbrojení Německa. Nakonec ale poválečný vývoj Německa byl unikátní ze zcela jiného důvodu – tzv. hospodářský zázrak, který ale přišel až kolem poloviny 50. let.

Jako vždy v historii po politických a sociálních otřesech procházely evropské státy radikálními změnami, jež na jedné straně byly umožněny selháním politické reprezentace vedoucí k zapojení dané země do války, na straně druhé všeobecná celospolečenská katarze umožňovala udělat zásadní mezník a zvolit nebyvalá řešení. Připočteme-li k negativům druhé světové války i chyby učiněné po první světové válce a zkušenosti z poměrně nedávné všeobecné krize 30. let, pak situace v Evropě přímo vybízela k dosud v historii nebyvalým posunům v hospodářské a sociální oblasti.

Čtyřicátá léta v Evropě tak znamenají mimo jiné přelom v pojetí úlohy státu. Poprvé v mírových podmínkách je přiznána státu povinnost regulovat hospodářský vývoj. První polovina 20. století je obdobím, v němž dochází k zásadním změnám ve vývoji hospodářství. Silná monopolizace ekonomik modifikovala působení tržního mechanismu, což se promítlo do výrazných výkyvů hospodářského vývoje. N nejen následky druhé světové války, jejichž míra a závažnost byla alarmující, ale i negativní zkušenosti z Velké deprese 30. let vedly k výraznému posílení státních pravomocí týkajících se ovlivňování ekonomiky.

Vzniká nový fenomén, a to hospodářská politika jako trvale cílená činnost státu, jež má usnadnit a uspíšit splnění vytyčených strategických cílů společnosti. Hospodářská politika jako souhrn nástrojů záměrně formujících chování jednotlivých ekonomických subjektů ex ante. Tedy ne ex post až jako reakce

¹³ Idea Henry Morgenthau, spočívající v plánu vytvořit z německého území agrární základnu pro celou Evropu, čímž by se vyřešil jeden problém, a to potravinové soběstačnosti, zároveň ale Morgenthau nedůvěřoval Německu jako tradičně militaristické společnosti, že by se již neobjevily opětovné návrhy na posílení jeho mezinárodní pozice včetně násilného regionalismu. Morgenthau byl Roosveltovým ministrem financí. Více na <http://humanities.uwe.ac.uk/corehistorians/powers/text/s11afe.htm>

na krizový vývoj, ne ad hoc jako doposud ve 20. století, ať už během válek či jako následek hospodářských krizí, ale jako systémový přístup.

Ovšem spolu s uplatňováním hospodářské politiky došlo k mimořádnému posílení pozice státu v ekonomice s tím, že převládajícím byl názor o povinnostech státu v oblastech dosud ponechávaných individuální zodpovědnosti každého ekonomického subjektu. Stát tak byl povinen zasahovat (intervenovat) ve prospěch individuálních subjektů. Státní intervencionismus, jehož počátek spadá do druhé poloviny čtyřicátých let, se stal pro Evropu typickým jevem, imanentní součástí jejího poválečného vývoje. Jednoznačně lze říci, že ve světové ekonomice ve skupině rozvinutých tržních ekonomik byl a doposud je státní intervencionismus nejvíce uplatňován stále v zemích EU, ať již EU₁₅ či EU₁₀, u nichž v rámci střední Evropy se logicky podepsal model centrálně plánovaných ekonomik na silných státních ingerencích. Ten se ale neprojevoval pouze regulatorními či iniciačními ingerencemi do ekonomiky, ale kromě toho evropské státy se začaly již v tomto období, tzn. ve čtyřicátých letech chovat jako samostatné hospodářské subjekty. S tím souvisí vlna zestátňování především bankovních institucí a klíčového průmyslu, což bylo typické hlavně pro Francii, Velkou Británii a Itálii. Na rozdíl od těchto ekonomik kupodivu prakticky neproběhlo zestátňování ve Švédsku, které bývá označováno jako typický model sociálního státu se silnou státní úlohou. Role státních podniků byla spojována především se stabilizační funkcí, kdy jejich primárním úkolem bylo zvyšovat nabídku pracovních míst a stabilizovat tak trh práce. Kromě toho kontrola klíčových odvětví státem měla zabránit inflačním tlakům. Následující vývoj oprávněnost této hypotézy potvrdil, i když důsledkem toho byl často kumulativní deficit veřejných výdajů. Přesto ale sehrála podnikatelská aktivita státu roli stabilizátora cenového vývoje, byť často na úkor efektivnosti a konkurenceschopnosti.

Poválečný hospodářský rozvoj v Evropě byl výrazně podpořen fungujícím brettonwoodským měnovým systémem, jenž napomohl stabilizovat období poválečné rekonstrukce a přispěl i k rozvoji mezinárodní dělby práce. Brettonwoodský systém založený na fixním kurzu amerického dolaru a na něj navázaných evropských měn napomohl v Evropě nejen rozmachu válkou zpřetrhaných obchodních vazeb, ale stal se vlastně i prostředkem urychlujícím internacionalizaci evropských ekonomik a jejich následnou integraci.

Čtyřicátá léta jsou obdobím, v němž byl započat proces liberalizace mezinárodního obchodu a zapojení evropských zemí do GATT, což znamená nejen rozvoj vzájemného obchodu v evropském prostoru, ale celosvětově. Bylo to způsobeno nejen specifiky poválečné obnovy, tudíž i vyšší závislostí na zahraničních zdrojích, ale i faktem dekolonizačního procesu. Právě evropské země byly oněmi metropolemi, které byly najednou odříznuty od svých kolonií a tudíž i pravidelného zásobování surovinami a zemědělskými produkty.

Ovšem vedle liberalizace mezinárodního obchodu a obnovy dočasně zpřetrhaných obchodních vztahů dochází ve druhé polovině 40. let i k opačnému procesu. Rozpad světové ekonomiky na dvě zcela odlišně se vyvíjející světové hospodářské soustavy v důsledku studené války a rozdělení Evropy do mocenských sfér vlivu vedl k zpřetrhání tradičních obchodních vazeb, nacionalizace kapitálu včetně zahraničního

vládami socialistických států v prostoru střední a východní Evropy kvalitativně poznamenaly vnější ekonomické vztahy mezi západní a východní Evropou. Reálně to znamenalo, že proces liberalizace mezinárodního obchodu byl tímto narušen. Fenomén studené války umocnil tehdy po roce 1946 právě spuštěnou „železnou oponu“ i v hospodářské sféře (až v souvislosti s vývojem po roce 1948), neboť riziko válečné konfrontace rozpoutalo na obou stranách protekcionismus především ve strategických odvětvích. A tím bylo vše, co by potenciálně mohlo být využito, resp. zneužito ve vojensko-průmyslové sféře. V roce 1950 byla dokonce podepsána mezinárodní dohoda o kontrole vývozu specifických produktů (a technologií) do zemí sovětského bloku. Tato koordinace exportní strategie v rámci COCOM¹⁴ vydržela několik desetiletí, teprve po politických změnách na přelomu 90. let došlo k liberalizaci vzájemných vztahů mezi tržními a tranzitivními ekonomikami.

Proces postupného poválečného otevírání západoevropských ekonomik byl tedy orientován pouze na vazby se světem tržního hospodářství, logicky využívající teritoriální blízkost. Vedle evidentně substitučního efektu v souvislosti s výpadkem mezinárodní dělby práce s centrálně plánovanými ekonomikami v intenzifikaci hospodářské spolupráce v evropském regionu sehrály podstatnou roli politické aspekty. Na jedné straně překonat následky tradičního nepřátelství mezi mnohými evropskými státy, na straně druhé se tyto státy semkly jako obrana před nově vzniklými rivaly sovětského tábora.

Druhá polovina čtyřicátých let je tak počáteční etapou soudobého vývoje evropských vztahů a institucionálních změn hospodářského vývoje.

Padesátá léta:

Údobí 50. let bylo zvláštní epochou v rozvoji Evropy. Předně byly hospodářské politiky zaměřeny na neutralizaci válečných důsledků, postupně se prosazovala idea vzájemnosti a výhodnosti společného postupu, na druhou stranu ale musely evropské státy řešit problém vyplývající z bipolarity světa, z tehdy velmi pocíťovaného nebezpečí možné třetí světové války, a to jaderné. Kromě toho byly mnohé evropské státy zataženy do nových, byť relativně lokálních válečných konfliktů, jež vyplývaly jak z ideologicko-mocenského soupeření „Východu“ a „Západu“, tak z dekolonizačního procesu.

V průběhu 50. let byly v zemích dnešní Evropské unie překonány hospodářské následky války a většině z nich se podařilo navrátit se k původní předválečné výkonnosti hospodářství, i když až kolem poloviny padesátých let.

První polovina dekády byla vesměs poznamenána ještě doznívajícím přidělovým hospodářstvím. Je zajímavé, že pravděpodobně nejvíce válkou poznamenaná ekonomika - Německo - zrušila přiděly nejnужnějších statků již v roce 1948 jako součást Erhardovy liberální hospodářské reformy.

Ač zde byl dobře fungující bretonwoodský měnový systém, Američané sami měli zájem na užší měnové spolupráci evropských zemí. V roce 1950 byla založena Evropská platební unie jako orgán

¹⁴ COCOM = Coordinating Committee for Multilateral Export Controls, platnost 1950-1990, resp. 1994. Jednalo se o smluvní program členských zemí NATO, seznamy produktů, jichž se exportní omezení týkalo, se každoročně upravovaly.

mezinárodního zúčtování a úvěrování v rámci OEEC na podporu liberalizace mezinárodního obchodu, a to realizací multilaterálního platebního styku, clearingů. Ta byla nahrazena 27.12.1958 v souvislosti se zavedením konvertibility hlavních měn Evropskou měnovou dohodou¹⁵ pro měnovou kooperaci členských zemí OEEC ke stabilizaci směnných kurzů a rovnováhy platebních bilancí. Tato měnová spolupráce sice nepokračovala užší evropskou integrací, nicméně o šíři kooperace vypovídá.

Optikou dnešní zkušenosti se jeví jako nejdůležitější vývojový mezník padesátých let založení Evropského společenství uhlí a oceli v roce 1951.¹⁶ Vznik tohoto integračního seskupení totiž dalece přesáhl svým významem původní určení.

Plán Jeana Monneta a Roberta Schumana sice řešil především francouzsko německé vztahy, ale počítal se všemi evropskými státy, které budou mít zájem na takovéto kooperaci. Společníky se staly státy Beneluxu, tzn. Belgie, Nizozemska a Lucemburska, již od roku 1948 úspěšně budující celní unii, a Itálie, se kterou zase úžeji spolupracovala Francie bezprostředně po válce (ad Francita). Z výčtu zakládajících států je patrné, proč a za jakých okolností se formoval proces ekonomické integrace v poválečné Evropě.

O významu ESUO hovoří i názor Konrada Adenauera¹⁷, který chápal uzavření dohod o ESUO jako přelom v dějinách Evropy a předpověděl, že západní Evropa bude třetí mocností mezi USA a Sovětským svazem (o síle japonské ekonomiky nemohl mít tehdy nikdo ani tušení).

Úspěch Montánní unie povzbudil členské státy k dalším integračním krokům, kdy v červenci 1957 byly podepsány tzv. Římské smlouvy o založení další sektorové integrace, a to Euratomu, a makroekonomického integračního seskupení - Evropského hospodářského společenství, jež vstoupily v platnost začátkem roku 1958. Další ekonomický vývoj členských zemí se zdál jednoznačný ve směru budování celní unie a společného trhu.

Reakcí na tak razantní postup integračního procesu bylo jednání, jež vyústilo v založení Evropského sdružení volného obchodu (EFTA). Rok po spuštění EHS iniciovala Velká Británie uzavření dohody o volném obchodu mezi sedmi státy vně EHS. Od roku 1960 začala EFTA fungovat jako určitý protipól EHS. Jeho stanovené cíle byly ovšem podstatně skromnější, původní záměr se týkal vytvoření pásma volného obchodu tak, aby byl jistou konkurencí EHS. Nakonec ale opět na popud Británie byla realizace ještě užší - volný obchod se týkal pouze pohybu průmyslových výrobků, vůči třetím zemím si každá země zachovávala vlastní celní režim.

Padesátá léta byla tedy obdobím zrodu současné podoby hospodářského a institucionálního vývoje v Evropě, který se pomalu ale jistě rozšiřoval ze Západní Evropy, a to jak z geografického, tak i politologického hlediska, směrem na Východ. Země střední a východní Evropy poté, co se vymanily ze sovětského područí, sice ochotně, ale jistě ne zcela adekvátně přijímaly institucionální kontext Západu.

¹⁵ podpis v srpnu 1955, platnost až po zániku EPU, původně 16 států, od 1959 + Španělsko = 17 členských zemí

¹⁶ ESUO vstoupilo v platnost 25.7.1952 s padesátiletou působností, což znamená do července 2002. Vzhledem k míře a hloubce prointegrovanosti členských zemí EU se neuvažovalo o prodloužení smluv Montánní unie a její činnost také byla 25.7.2002 ukončena.

¹⁷ Konrad Adenauer, 1949 – 63 spolkový kancléř. Stoupenec integrace Německa do západní Evropy, neboť se obával izolace a ohrožení ze strany SSSR Klíčovým bodem jeho politiky bylo vyrovnání s Francií (1963 německo-francouzská smlouva).

Šedesátá léta:

V této dekádě dochází nejen v Evropě, ale vlastně v celé světové ekonomice k zásadním kvalitativním i kvantitativním změnám v tvorbě produktu i ve spotřebě. Toto období je vnímáno jako éra zcela mimořádné hospodářské prosperity, a to nejen na severní polokouli, ale i v rozvojovém světě.

Konkrétně v Evropě se výrazně navýšil ekonomický potenciál, a to všeobecně, i když samozřejmě diferencovaně. Z téměř dvacetiletí hospodářského růstu plynoucí zvyšování životní úrovně se promítlo do nebyvalého nárůstu sociálních výdajů států. V té době v mnohých evropských státech začíná etapa reálného budování státu blahobytu, byť podstatné prvky již přinášela předcházející desetiletí, protože základy evropských sociálních modelů byly položeny v podstatě již ve 40. letech.

Koncepce státu blahobytu je založena na zvyšujícím se osobním disponibilním důchodě a na rozvětveném systému sociálního zabezpečení a z toho vyplývající expanze státních výdajů. Znamená to, že se také zvyšuje míra redistribuce důchodů.

Vedle toho dochází v řadě evropských ekonomik ke snížení pracovní doby. Spolu s rozmachem terciéru a dostupností služeb pro široké masy spotřebitelů se zvětšuje objem volného času, což je další atribut státu blahobytu. Nastoupená růstová trajektorie vedla ke zvýšení reálných důchodů, což podnítilo změny agregátní poptávky. Růst produktu umožnil i zvýšené inkaso daní a při - tehdy - vlastně neexistující nezaměstnanosti byly sociální transfery velmi nízké. Proto se tedy kumuloval přebytek státních rozpočtů, který byl ale brzy použit na zvýšení veřejné spotřeby. Tento vývoj byl jen potvrzením keynesiánských teorií o nutnosti preferencí strany poptávky jako stabilizátoru hospodářského vývoje. Dokonce se i objevily názory, a to na akademické půdě, že prostřednictvím praktikované hospodářské politiky se podařilo natolik zmírnit vývoj hospodářského cyklu, že v podstatě byl cyklický vývoj tržních ekonomik překonán. Následující dekáda sedmdesátých let ale prokázala hluboký omyl politiků i odborníků a ukázala slabiny, které evropské země nebyly schopny se stávající hospodářskou politikou překonat.

Jednou z velmi důležitých charakteristik evropských ekonomik jsou strukturální změny jejich národních hospodářství v průběhu šedesátých let, kdy díky zvýšené produktivitě práce klesá zaměstnanost v průmyslu i zemědělství a uvolněné pracovní síly přechází do terciéru. Sektor služeb se rozvíjí jako logický důsledek rostoucí životní úrovně na jedné straně, na straně druhé jako požadavek zvyšující se internacionalizace ekonomik.

Specifikem evropského vývoje se stal fakt, že snižování zaměstnanosti v primárním i sekundárním sektoru bylo do jisté míry řízeno integračním procesem, a to především v souvislosti s fungováním ESVO a s restrukturalizací italského Jihu.

V rámci EHS dochází k prohloubení a také zrychlení integrace.

Mezi členskými státy bylo dokončeno pásmo volného obchodu jako předstupeň celní unie v roce 1965, původně plánovaný termín pro ukončení prací na celní unii byl dokonce zkrácen, a to od poloviny roku 1968.

Vyhodnocení fungování všech tří integračních seskupení vedlo členské státy k závěru, že je možné jejich činnost propojit. Slučovací smlouvou z roku 1965 bylo ESUO, Euratom a EHS spojeno od roku poloviny roku 1967 do tzv. Evropských společenství. Nejen pro členské státy, ale i pro ty, které stály vně Společenství, byl vývoj šedesátých let v západní Evropě potvrzením nastoupeného integračního trendu.

Nejen pro členské státy, ale i pro ty, které stály vně Společenství, byl vývoj šedesátých let v západní Evropě potvrzením nastoupeného integračního trendu. Přesto se ale objevily problémy související s (již tehdy!) různorodými názory na financování agrárního sektoru. Francie přerušila v polovině roku 1965 jednání, demonstrativně se neúčastňovala řídicí práce - tzv. politika prázdného křesla a vyvolala tak krizi EHS. Ta byla zažehnána přijetím tzv. lucemburského kompromisu v lednu 1966, který znamenal odklon od dohodnutého přechodu ve způsobu hlasování. Francie totiž odmítla přistoupit na většinový způsob. Lucemburský kompromis byl tedy řešením, kdy členská země mohla při rozhodování trvat na své pozici, dokud nebude dosaženo jednomyslnosti v důležitých oblastech. Vzhledem k tomu, že nikdy nebyla specifikována ona důležitá oblast, mnohé členské země se v následujícím období často odvolávaly na lucemburský kompromis. Teprve až přijetí Jednotného evropského aktu v roce 1986 přineslo jistou reformu rozhodovacích procesů.

Celkově byla šestá dekáda 20. století hodnocena velmi pozitivně a pro evropskou integraci byla vlastně přelomová, neboť svou úspěšností přesvědčila o výhodách ekonomické integrace i další státy.

Uvnitř samotného Společenství byla během 60. let projednávána i otázka možné politické integrace. Prvním pokusem, neúspěšným ovšem, byly tzv. Fouchetovy plány z let 1961-62 na vytvoření Unie států, jež by měla zahrnout i budoucí Evropská společenství. Dalším pokusem byl projekt tzv. Davignonovy zprávy o potenciální politické spolupráci Evropy z roku 1970, jež nakonec vyústila v kooperaci v oblasti zahraniční politiky.¹⁸ Euforie z úspěšného rozvoje integrace v ekonomické sféře se poněkud nekriticky přenesl i do politické roviny, což sice skončilo málem ještě dříve, než to začalo, nicméně i tato stránka evropského uvažování vypovídá o tendencích na evropské politické scéně 60. a 70. let.

Sedmdesátá léta:

Prvním výrazným počinem v integračním procesu byla bezesporu dohoda o nutné finanční reformě z roku 1970, jež je označována jako Lucemburské smlouva nahrazující dosavadní příspěvky států soustavou vlastních zdrojů. Ta měla fungovat již od roku 1975, díky krizím ale reálně až o pět let později od roku 1980.

V rámci ES panoval takový optimismus ohledně vývoje ekonomické integrace, že na sklonku roku 1969 byl na Haagské konferenci ustaven tzv. Wernerův výbor, který měl připravit podklady k zamýšlené hospodářské a měnové unii. O rok později, tj. v říjnu 1970 byla prezentována tzv. Wernerova zpráva, jež se stala programovým dokumentem o měnové kooperaci a koordinaci hospodářských politik.

¹⁸ Christian Fouchet, francouzský politik, jenž z pověření Ch.de Gaulla vypracoval plán politické struktury Evropy, jemuž ale předcházela návrh na uvolnění hlasování. Projekt Belgičana Etienne Davignona se nadále rozvíjel až do roku 1993, kdy byl nahrazen fungováním druhého pilíře EU. Oba návrhy byly odmítnuty. Srov. Had-Pikna, 2001: str.13-17

Wernerův tým rozplánoval následující dekádu, tj. do roku 1980 na jednotlivé etapy budování EMU. První etapa začala skutečně v roce 1971, tím ale také tato aktivita v podstatě skončila. Rozpad brettonwoodského systému destabilizoval měnové vztahy, k tomu se přidružily problémy s prvním rozšířením Společenství a následný ropný šok vedl k vnitřním hospodářským problémům členských zemí. Wernerův plán realizován nebyl.

Snaha řešit faktický pád Brettonwoodu se promítla v roce 1973 v založení Evropského fondu měnové spolupráce (EMCF) pro měnovou stabilizaci, ale následná 70. léta nebyla k měnové koordinaci příznivá.

Rok 1973 se stal z mnoha důvodů pro země ES vývojovým mezníkem. V první řadě se dosavadní šestice členských států rozrostla o další tři – Velkou Británii, Irsko a Dánsko. Toto první rozšíření Společenství bylo sice pečlivě připravováno, ale přesto znamenalo jistou zátěž integračního vývoje.

Dalším faktorem změn bylo oficiální rozpuštění brettonwoodského měnového systému v roce 1976 Kingstonskými dohodami, i když se jednalo vlastně jen o potvrzení léta trvající krize amerického dolaru. Nicméně jeho další devalvace zkomplikovala měnové vztahy i evropským zemím.

A tím posledním šokem byl explozivní růst cen ropy v důsledku cílené redukce těžby ropy ze strany zemí OPEC.

Období po roce 1973 se tak stalo nejen pro Evropu, ale celou světovou ekonomiku, etapou značných turbulencí vedoucí k makroekonomické destabilizaci.

V zemích ES vesměs převládl názor, že ropná a následně i surovinová krize, bude jen přechodným výkyvem, který pravděpodobně bude urychleně neutralizován. Takže byla většinou přijímána krátkodobá opatření, která ale neřešila podstatu změněných podmínek na světových trzích se surovinami. Teprve až v polovině 70. let pochopili mnozí představitelé, že se jedná o změny zásadního charakteru a některé státy začaly na vzniklou situaci reagovat. Konkrétně se jednalo o Velkou Británii, Norsko a Nizozemsko, částečně Dánsko. Tyto státy začaly postupně těžit vlastní ropu, eventuálně zemní plyn v Severním moři.

Strukturální krize evropských zemí se staly jakýmsi katalyzátorem dalšího vývoje jednotlivých ekonomik. Energetická a celkově surovinová krize vyústily do nabídkového šoku, jenž rozvinul inflační spirálu překračující pásmo mírné inflace.

Kromě toho tyto krize odhalily zastaralost evropského průmyslu, jeho vysokou energetickou náročnost a celkově nepřilíživou produktivitu práce, což byly aspekty klesající konkurenceschopnosti. K závažnosti přispěla také obchodní expanze Japonska, představující pro Evropu mimořádnou konkurenci. Výsledkem velmi nízké evropské konkurenceschopnosti byla kumulativní redukce výrobních zařízení a tudíž prudký růst nezaměstnanosti.

Evropské státy a především členské země ES byly masovou nezaměstnaností, která leckde dosahovala dvouciferných míst, zaskočeny, neboť v celém poválečném období problém nezaměstnanosti neznaly. Rekonstrukce po válce a následná prosperita vedla k plné zaměstnanosti, kdy nezaměstnanost v 60. letech byla pouze frikční kolem 1 %. Proto také používané nástroje hospodářské politiky byly zcela neúčinné,

neboť byly nastaveny na zcela jiné parametry. Dosavadní praxe byla zacílena na individuální nezaměstnanost, ne na masovou.

Od poloviny 70. let se tedy země ES potýkaly s tzv. stagflací, čímž je označován konkrétní krizový vývoj ekonomiky. Je charakterizovaný stagnací ekonomického růstu, případně jeho propadem a logicky výraznou nezaměstnaností, ale oproti běžnému cyklickému poklesu ekonomiky tentokrát i vyšší mírou inflace. Stagflace jako hluboká makroekonomická krize se stala specifikem ekonomik ES v sedmdesátých letech. Evropské státy reagovaly na tento pro ně neočekávaný průběh zcela neadekvátně, využívaly vesměs keynesiánské přístupy, což vedlo v první řadě k růstu výdajů veřejných financí. Ve snaze zachránit bankrotující podniky se zvyšoval podíl státní pomoci, státních investic a dokonce v některých zemích¹⁹ i byly některé firmy zestátnňovány a na účet státu zde byl prováděn restrukturalizační program. Bohužel s nedostatečnými efekty, jež ve většině případů pouze oddálily zásadní řešení.

V důsledku makroekonomické nestability 70. let se integrační proces zpomalil.

Přesto ale víra ve výhody integrace byla vysoká. Ještě v roce 1974 byl pověřen Leo Tindemans²⁰, aby vypracoval projekt transformace ES v Evropskou unii. Tindemansova zpráva byla předložena v prosinci 1975, v níž mimo se jiné předpokládalo vytvoření centrálního rozhodovacího orgánu a také posílení společné zahraniční politiky, v níž navazoval na Davignonovu zprávu. Tindemansova zpráva ale také počítala s využitím Wernerova plánu na vytvoření EMU. Nově se tu promítly energetické problémy, proto požadavek na společné zabezpečení energetických potřeb. Tindemansova zpráva, ač se nestala bezprostředně předmětem činnosti ES, byla dokladem dalších úvah o prohloubení integrace.

V důsledku makroekonomické nestability 70. let se integrační proces zpomalil. Přesto ale víra ve výhody integrace byla vysoká. Pro další hospodářský a také institucionální vývoj zemí ES bylo determinující spuštění Evropského měnového systému v roce 1979 s vytvořením bezhotovostní měny ECU. EMS byl určitou reakcí na vývoj 70. let a napomohl k měnové a nakonec i cenové stabilizaci.

EMS byl samozřejmě dalším důkazem prohlubování integrace mezi členskými zeměmi, ale do jisté míry byl vynucen i vnějšími faktory – minimálně pádem bretonwoodského měnového systému. Evropské státy, nejen z ES, ale i některé země EFTA se pokoušely o měnovou spolupráci v rámci tzv. hada v tunelu od roku 1972. Ale krizový vývoj, vlastní nestabilita, problémy ekonomiky USA (evropské měny byly vázány na USD) odsoudily hada v tunelu v období stagflace k neúspěchu.

Světová ekonomika a Evropa byla v roce 1979 atakována dalším, druhým ropným šokem. Vzhledem k tomu, že v té době už ale některé evropské státy začaly těžit vlastní ropu, přispělo to k částečné diversifikaci ropné závislosti. V případě Velké Británie sehrály vlastní naleziště ropy již na sklonku 70. let výrazně pozitivní roli. Nejenže se tradiční pasívum obchodní bilance začalo snižovat, což se promítlo i do

¹⁹ např. v Itálii, Británii, Švédsku

²⁰ Leo Tiedmans, belgický politik, v roce 1974, kdy byl pověřen vypracováním příslušného dokumentu, zastával funkci premiéra Belgie.

jisté měnové stability, ale také příjmy z ropy neutralizovaly kumulativní deficit státního rozpočtu. Mimo jiné těžba ropy a její zpracování napomohla částečně zmírnit problémy s britskou nezaměstnaností.

Krizový vývoj hospodářství v sedmé dekádě vedl k zásadním změnám v chápání vývojových trendů, v pojetí role státu. V důsledku nezvládnutí hospodářské krize stávajícími prostředky hospodářské politiky, jež nejenže neřešily problémy, ale naopak je v konečném důsledku ještě umocňovaly, v mnoha evropských zemích nazrál čas pro změny v hospodářské politice. Opakující se krizové momenty, vznik stagflace, neadekvátně používané nástroje hospodářské politiky - to vše napomohlo vyčistit trhy a stalo se tak základem pro institucionální a ekonomické změny následujících let. Je ale pravdou, že hospodářská a sociální destabilizace vedla v řadě zemí k výměně politických elit a nové vlády měly od voličů mandát k zásadním reformám.

Osmdesátá léta:

Na počátku nové dekády země ES byly konfrontovány s následky druhé ropné krize, ale lze říci, že tentokrát vzniklou situaci řešily výrazně efektivněji.

Především se vlády mnohých států poučily z dosavadního průběhu krizí 70. let a přistoupily ke změnám v hospodářské politice.

Do té doby převládající keynesiánské přístupy nebyly schopny řešit vzniklé problémy, ale naopak je spíše prohlubovaly. Silný státní intervencionismus preferující stranu agregátní poptávky silně narušil působení tržního mechanismu. Vysoká míra redistribuce důchodů vyžadovala vyšší daňovou zátěž, což logicky destimulovalo chování firem. Rozsáhlý státní sektor, jenž byl orientován na využívání výnosů z rozsahu, byl příliš nepružný pro jakékoliv změny a spíše konzervoval dosavadní strukturu odvětvovou i firemní. Veškeré zásahy anticyklické politiky v 70. letech situaci jen zhoršovaly a hlavně neřešily podstatu problémů.

Sociální destabilizace byla logickým důsledkem redukce výroby, tzn. uzavírání mnohých firem a s tím spojené rostoucí nezaměstnanosti. Prudké zhoršení životní úrovně vedlo ve většině členských zemí ES ke změnám ve vládě. K moci se dostaly pravicové strany či strany politického středu, které prosazovaly liberalizaci ekonomického prostředí.

Pro většinu ekonomik zemí ES je období 80. let etapou zásadních změn v hospodářské politice, a to cestou konzervativního obratu.

Nejvýrazněji se tyto změny projeví ve Velké Británii, Německu, Nizozemsku, Švédsku a dokonce i ve Francii, kde naopak byla u moci levicová vláda v čele s prezidentem Francois Mitterrandem.

Zásadní přehodnocení hospodářské politiky a hlavně formulování nových strategických cílů v ekonomice bylo realizováno především britskou premiérkou Margaret Thatcher od roku 1979. Byl opuštěn starý keynesiánský přístup posilování úlohy státu, naopak klesala veřejná spotřeba, snižoval se podíl státního sektoru na tvorbě GDP. Jen v oblasti investic britský státní podíl neklesal díky rozvíjejícímu

se ropnému průmyslu. Hospodářská politika tohoto období byla ve znamení deregulací a privatizace některých odvětví.

Britské hospodářské reformy byly doprovázeny i výrazným poklesem daní, což byl na jedné straně důvod snížení spotřeby veřejných statků, ale na druhé straně bylo zmírnění daní motivováno úsilím o stimulaci podnikatelského prostředí. Příslušné kroky tzv. thatcherismu vycházely z hypotézy o nutnosti vyšší osobní iniciativy jednotlivých ekonomických subjektů jako základního faktoru tržního chování.

Úspěšnost britských reforem se stala příkladem pro jiné evropské státy, které se potýkaly s obdobnými problémy spojenými s přebujelým státním intervencionismem a paternalismem v sociální sféře.

V Německu od počátku 80. let dochází také jistým reformám, které jsou zaměřeny na snížení fiskální regulace. Součástí reformy Helmuta Kohla byla změna strukturální politiky od dosavadních přístupů, jež konzervovaly zastaralou výrobní strukturu, ve prospěch moderní struktury národního hospodářství, a to cestou stimulace konkurenčního prostředí, zvýšenou mobilitou výrobních faktorů, rozvojem inovačních procesů. Pro německou praxi to znamenalo návrat k ekonomii strany nabídky, ale při zachování značné míry sociálního státu.

Podobně jako v Německu probíhaly hospodářsko-politické vývojové trendy i v Nizozemsku a vlastně i v Dánsku. Při změnách hospodářské politiky byl kladen důraz na cenovou a měnovou stabilitu, což po tak inflačním vývoji předcházejícího desetiletí bylo vcelku logické. Vzhledem k tomu, že problémy s masovou nezaměstnaností v Evropě nebyly řešitelné dosavadními nástroji, začaly se uplatňovat přístupy aktivní politiky zaměstnanosti, které ovšem v průběhu 80. let nenesly ještě žádné uspokojujivé výsledky. Pro tyto členské státy byl charakteristický důraz na udržování státu blahobytu, na rozdíl od Velké Británie v tomto období.

Velmi podobné přístupy v hospodářské politice aplikovala tehdy ještě nečlenská země Švédsko, kdy ustoupilo od požadavku tak vysokého zdanění (cca 53 % HDP) a snažilo se alespoň mírně snížit i veřejnou spotřebu a sociální transfery. V oblasti regionální a strukturální politiky Švédsko i Dánsko muselo volit jiný přístup než Německo, neboť diferenciaci jejich ekonomické úrovně podle regionů byla výrazně vyšší.

Ostatně v ES na komunitární úrovni se v polovině 80. let začíná výrazně rozvíjet strukturální a regionální politika jako součást prohlubující se integrace. Integrační proces získal nový impuls poté, co většina členských států provedla alespoň dílčí reformy a nastoupila cestu rozvoje.

Francie prochází v 80. letech velmi zajímavým obdobím svého hospodářského vývoje, který je do značné míry spojen s vnitřními specifiky francouzské politické sféry, ale také je odrazem měnících se podmínek v Evropě.

Ve Francii, jejíž politický systém je prezidentský (značné výkonné pravomoci), v roce 1981 nastupuje do úřadu prezidenta socialista Francois Mitterrand, který prosazuje a také realizuje posílení státního intervencionismu. Mimo jiné zpočátku 80. let probíhá ve Francii další vlna zestátnění průmyslu a bank, což byl tehdy z evropského hlediska protisměrný vývoj. Kromě toho byl také posílen systém sociálního zabezpečení. V roce 1984 dochází ale, stále ještě za Mitterranda (ostatně až do roku 1995), ke

konzervativnímu obratu v hospodářské politice. Byly sníženy daně podnikatelům včetně povinného příspěvku do sociálních fondů, začala být uplatňována proinvestiční a proexportní politika. Později dokonce byla část státního vlastnictví reprivatizována. Tyto liberalizační tendence Mitterrandovy administrativy byly ještě umocněny od roku 1986 kohabitací, kdy k levicovému prezidentu volby přiřadily pravcového premiéra Jacques Chiraca.

Itálie zůstala do jisté míry stranou změn 80. let, stále trvala a dosud trvá na vysokém stupni státního intervencionismu.

Osmdesátá léta přináší další vlnu rozšíření členské základny, tzv. jižní rozšíření ES. V roce 1981 se desátým členem stalo Řecko, u něhož jednoznačně převládly politické a strategické důvody začlenění. Země Společenství chtěly na jedné straně nabídnout pomocnou ruku a napomoci vnitřní demokratizaci a stabilizaci Řecka, na straně druhé také potřebovaly zabránit hrozící totální sovětizaci Balkánu.

V roce 1986 byly do Společenství přijaty dvě země Pyrenejského poloostrova, u nichž také převažovaly politické úvahy. Všechny tři nové země prošly dlouhým obdobím autoritativních režimů a také jistou mírou hospodářské autarkie.

Nové členské země ES se v ekonomickém vývoji samozřejmě lišily od zemí tzv. jádra. Řecko se socialistickou vládou nepodnikalo prakticky žádné kroky, které by vedly k mobilizaci vnitřních zdrojů, ale do značné míry jen pasivně těžilo ze svého členství v evropském "elitním klubu".

Španělsko se naopak se vši vehemencí snažilo překonat mnoho desítek let trvající mezinárodní izolaci v důsledku autoritářského režimu generála Francisca Franka. V 80. letech tu probíhala rozsáhlá restrukturalizace, jejímž důsledkem byl explozivní nárůst nezaměstnanosti, což přetrvává doposud. Součástí vývoje španělské ekonomiky byl i masivní příliv investic.

Obdobným vývojem jako Španělsko prochází i Portugalsko, jež vstupovalo do ES do té doby jako nejchudší stát s životní úrovní odpovídající 54 % průměru ES. Od poloviny 80. let vedle restrukturalizace a modernizace agrární ekonomiky probíhala v Portugalsku rozsáhlá privatizace.

Irsko pokračovalo v 80. letech v transformaci své ekonomiky vyznačující se restrukturalizací ekonomické základny, kdy byl snižován podíl zemědělství a průmyslu ve prospěch terciéru. Hospodářský vývoj byl doprovázen vysokou, dvoucifernou nezaměstnaností.

Tento velmi stručný nárys hospodářského vývoje v Evropě má jediný cíl, a to poukázat na některé společné rysy, ale také na výraznější difference, jež se projeví tak výrazně poprvé v poválečném vývoji. Heterogenita Společenství v 80. letech nabývá nového rozsahu a nových forem.

Na komunitární úrovni dochází v druhé polovině 80. let k významným krokům ve prospěch prohlubování integračního procesu. V roce 1985 byla vydána Bílá kniha „Opatření k dokončení vnitřního trhu EHS“²¹, což se stalo dalším integračním mezníkem. Zúčastněné země již nemluví o vytvoření jednotného trhu, což byl cíl obsažený již v Římské smlouvě o založení EHS, ale o vnitřním trhu. Bílá kniha formuluje program postupného odstraňování překážek na vnitřním trhu. Jde tedy o posun cílů: nejde

²¹ COM(85)310, June 1985

již jen o propojení jednotlivých národních trhů, ale o jejich absolutní spojení, o sloučení do jediného homogenního trhu.

Tento přelom byl završen přijetím Jednotného evropského aktu v roce 1986 s platností od roku 1987, který stanovuje úkoly členským zemím pro realizaci vnitřního trhu do konce roku 1992. V tomto období tak dochází v ES k intenzifikaci integračních tendencí, s tím, že ale s více jak patnáctiletým zpožděním země Společenství usilují o splnění jednoho ze dvou strategických cílů z Římské smlouvy. A tím je vytvoření společného trhu.

Rokem 1988 tak začíná tolik odkládaná realizace společného trhu, a to tzv. adaptačním procesem překonávání překážek vnitřního trhu (materiální, technické, daňové). Dochází k finanční reformě Společenství tzv. Delorsovým balíkem I., zaměřené na získání finanční soběstačnosti ES pro realizaci vnitřního trhu. S tím totiž úzce souvisí posílení regionální a strukturální politiky, aby mohl být vnitřní trh skutečně v termínu spuštěn. Předpokladem totiž je taková hospodářská a sociální konvergence, jež by nenarušovala konkurenční prostředí.

Dalším výrazným integračním posunem bylo vypracování a přijetí Evropské charty základních sociálních práv pracujících na sklonku roku 1989. Tento dokument byl důkazem jisté míry harmonizace sociálních podmínek v ES, což bylo nezbytné pro funkčnost vnitřního trhu. Tímto aktem dochází k první reálné fázi komunitarizace sociální politiky.

Osmdesátá léta jsou díky vývoji druhé poloviny dekády obdobím renesance integrační dynamiky.

Devadesátá léta:

Zatím poslední ukončená dekáda integračního vývoje v Evropě zaznamenala nejvýraznější vývojové posuny. Státy Společenství si stanovily pro tuto etapu dva prioritní cíle, a to dokončení příprav spuštění vnitřního trhu a jeho fungování, druhým cílem se stala realizace hospodářské a měnové unie.

Devadesátá léta jsou obdobím značné diverzifikace integračních cílů, aktivit. Doposud Společenství bylo většinou zaměřeno na jeden strategický cíl, k němuž byly navázány dílčí cíle. Tentokrát nejenže se překrývá realizace minimálně dvou, spíše tří zásadních úkolů, ale ty jsou doplněny celou řadou dalších met. Vedle již zmiňovaného vnitřního trhu a hospodářské a měnové unie rozšiřují státy Unie svou kooperaci do dalších oblastí, a to bezpečnostní politiky a justiční spolupráce. Dále Evropská unie připravuje přidružení tranzitivních států střední a východní Evropy, řeší otázku specifických vztahů s Ruskem, liberalizaci obchodu se státy Středomoří – tzv. barcelonský proces, vnitřní transformace jako reakce na nastupující ekonomickou globalizaci.

Ovšem zcela zásadním předělem je pád železné opony, rozpad socialismus a začátek procesu institucionálně-ekonomické transformace zemí střední a východní Evropy.

Chronologicky nejdůležitějším mezníkem stávajícího integračního celku je přijetí Maastrichtské smlouvy v únoru 1992, platnost od listopadu 1993. Maastrichtská smlouva reformuluje Římské smlouvy a zakládá Evropskou unii. Stanovuje celou řadu cílů, nejen ekonomických, ale i politických a bezpečnostních, které člení do třech samostatných kategorií. Spolu s nástroji k jejich dosažení, tzn. jednotlivé politiky pak tvoří tři pilíře Evropské unie. Znamená to, že původně deklarovaná pouze hospodářská integrace se rozšiřuje i na celospolečenské aspekty.

Od roku 1993 je spuštěn mezi členskými zeměmi vnitřní trh, tzn. že vstupuje v platnost liberalizace pohybu produktů, tj. zboží a služeb, a výrobních faktorů, což se týká kapitálu a pracovních sil.

O rok později, od ledna 1994, dochází k dalšímu rozšíření integračních tendencí vytvořením Evropského hospodářského prostoru (EEA), který propojuje vnitřní trh EU se třemi zeměmi EFTA v obchodu s průmyslovými výrobky. Jedná se o Norsko, Island a od roku 1995 Lichtenštejnsko. Švýcarska se dohoda o EEA netýká, neboť v referendu to švýcarští voliči odmítli.

Vývoj Společenství, resp. Unie byl mj. poznamenán i rozpadem socialistického bloku. Tranzitivním ekonomikám zemí střední a východní Evropy jsou nabídnuty dohody o přidružení (Eurodohody), které umožňují jejich potenciální začlenění do EU. Ovšem situace v 90. letech je jiná oproti předcházející dekádě. Jisté negativní zkušenosti s jižním rozšířením a především předpoklad skutečně masivního východního rozšíření o země s výrazně nižší výkonností, životní úrovní a přetrvávajícími institucionálními problémy vedly Evropskou unii k obezřetnosti. Na summitu v Kodani v červnu 1993 byly formulovány podmínky pro předpokládané úsilí tranzitivních ekonomik stát se členy Unie. Tzv. kodaňská kritéria požadovala vedle demokratických principů i závazky pro kandidátské země vyplývající z cílů EMU a také schopnost těchto zemí vyrovnat se s konkurenčním prostředím vnitřního trhu Unie. Členské země EU tak poprvé ex ante formulovaly jasné požadavky pro země ucházející se o členství. V tom je tedy rok 1993 přelomový.

V Cannes 1995 byla zveřejněna Bílá kniha „Příprava přidružených zemí na začlenění do vnitřního trhu Unie, jež se stala výchozím materiálem pro konvergenci kandidátských států²².

Rok 1995 je rokem tzv. severního rozšíření EU o tři státy na současných patnáct členů. Vedle Rakouska, Švédska a Finska mělo do EU vstoupit i Norsko, ale jeho občané již podruhé vstup odmítli. Poprvé v roce 1972, resp. 1973.

Rok 1995 je pro vývoj Společenství důležitý i z jiného ohledu. Byl započat tzv. barcelonský proces, jímž byl otevřen prostor pro budování zóny volny obchodu mezi EU a 12, státy Středomoří²³, a to do roku 2010. Takto rozšiřuje Evropská unie své nadstandardní vztahy nad rámec hospodářských vazeb směrem k ošetření strategických, politických, bezpečnostních faktorů vzájemné koexistence.

²² COM(95)163, May 1995

²³ Dohodu signovalo 11 reprezentantů suverénních států, 12. byl politický zástupce budoucí Palestiny Jásir Arafat.

Paralelně s barcelonským procesem se rozběhl tzv. madridský proces, jehož cílem tehdy byla příprava na budování zóny volného obchodu mezi EU a USA. Madridský proces měl vyústit v TAFTA – Transatlantickou zónu volného obchodu. Zatím je ale příliš brzo...

Samozřejmě, že se během prvních let nepodařilo odstranit veškeré překážky vnitřního trhu, proto byl v červenci 1997 přijat Akční plán jednotného trhu vytyčující strategii fungování vnitřního trhu a jeho dokončení k roku 1999.

Dalším mezníkem integračního vývoje bylo přijetí Amsterodamské smlouvy v říjnu 1997 s platností od května 1999. Jedná se o další reformu Společenství, což znamená, že pozměňuje Smlouvu o EU. Amsterodamská smlouva v hospodářské rovině posiluje úlohu některých hospodářských politik na komunitární úrovni, a to sociální politiku, ochranu spotřebitelů, životního prostředí. Nicméně považuji za důležité uvést, že Amsterodamská smlouva byla vlastně „hubeným výsledkem“, neboť měla původně vytvořit nový institucionální rámec, jenž v průběhu roku 1996 připravovala mezivládní konference, ale k jednotnému výsledku nedošla.

Patrně nejdůležitějším bodem Amsterodamské smlouvy je kodifikace tzv. diferencované či stupňovité integrace, což je vlastně zavedení pružného systému pro vývoj integrace. Konkrétně umožňuje různou dynamiku integračního procesu v rámci budování hospodářské a měnové unie, ale při zachování celistvosti Unie. Není to poprvé, kdy dochází k různým přístupům k integraci jednotlivými státy, ale doposud ES/EU trvala na jednotném závěru. Až Maastrichtská smlouva prolomila dosavadní přístup, kdy její přijetí hrozilo krachem kvůli neústupnosti Velké Británie ohledně závazků v sociální politice. Tehdy byl podpis Maastrichtské smlouvy umožněn uzavřením separátní dohody o sociální politice mezi tehdejšími jedenácti členy a Velká Británie nemusela tato ustanovení akceptovat. Byl to vlastně první případ diferencované integrace, ale teprve Amsterodamská smlouva to právně upravuje.

Prakticky souběžně s Amsterodamskou smlouvou byl vypracován komplexní materiál tzv. Agenda 2000 jako obecný harmonogram předpokládaného vývoje Unie po roce 2000, po němž se očekávalo další rozšíření EU. Tento dokument je důležitý z hlediska hodnocení integračního procesu v tom ohledu, že na jedné straně poměrně podrobně vyjmenovává nutné reformní kroky na straně dosavadních členských států a komunitárních orgánů, jako například zvýšení adresnosti strukturální politiky, nutnost radikální reformy společné zemědělské politiky, a především nezbytnost finančních reforem, aby vůbec další rozšíření Unie bylo realizovatelné. Naopak vůči kandidátským zemím byla nasměrována tzv. dopadová studie, která poukazovala na povinnost těchto států maximálně přizpůsobit své institucionální a ekonomické prostředí, aby nedošlo k rozmělnění aktivit EU. Součástí byl i program Partnerství pro vstup jako posílená předvstupní strategie individuálně zaměřená na jednotlivé kandidátské země v návaznosti na jejich aktuální stav konvergence. Také od tohoto roku se staly pravidlem každoročně vypracovávané posudky na jednotlivé kandidáty – tzv. avis, jež samozřejmě napomohly operativněji překonávat mezery v konvergenci.

Poslední reformou bylo uzavření Smlouvy z Nice v prosinci 2000, přinášející institucionální reformu nutnou především ve výhledu rozšíření o více jak deset nových států. Z ekonomického hlediska kodifikuje tzv. Lisabonskou strategii, program integračního rozvoje na léta 2000-2010.

Devadesátá léta jsou v EU především ve znamení budování hospodářské a měnové unie, a to od Maastrichtu až do ledna roku 1999, jenž se stává zřejmě nejvýznamnějším přelomem ve vývoji ekonomické integrace, a to nejen v evropském prostoru, ale celosvětovém. K tomuto cíli byla přizpůsobena hospodářská politika jak na komunitárním stupni, tak na národních úrovních. Ekonomický vývoj byla orientována na snižování diferencí hospodářské rozvinutosti nejen mezi jednotlivými státy, ale i mezi regiony. Vedle již existujících strukturálních fondů byly založeny i nové, z nichž dominuje Fond soudržnosti neboli Kohezní fond.

Odstraňování hospodářských a sociálních nerovností se stalo nejen nástrojem realizace dvou prioritních cílů Unie, ale i samostatnou komunitární politikou – tzv. politika ekonomické a sociální soudržnosti (koheze).

Rok po přijetí Maastrichtu, který odstartoval přípravu měnové unie, byly stanoveny podmínky vstupu do EMU, tzv. maastrichtská kritéria, konvergenční kritéria.

V jednotlivých členských ekonomikách včetně Velké Británie a Dánska, které si vydobily v Maastrichtské smlouvě tzv. opt out klausuli o nepřistoupení do měnové unie (další příklad diferencované integrace), byl vývoj 90. let zcela ve znamení příprav na EMU. U zemí s opting režimem byla ale většinou konvergenční kritéria přijata jako celkově makroekonomicky stabilizační a ač nemusely, řídily se jimi také. Konkrétně to znamenalo přijmout takovou hospodářskou politiku, jež by umožnila maastrichtská kritéria splnit. V konečném důsledku se tento vývoj promítl do nastolení restrikcí monetárních a hlavně fiskálních, neboť charakteristickým pro ekonomiky ES/EU byl silný stát se široce rozvětveným systémem sociálního zabezpečení.

Vzhledem k neadekvátnosti veřejné spotřeby v poměru k výkonnosti jednotlivých ekonomik, byl stát blahobytu financován prakticky všude díky kumulativnímu deficitu státního rozpočtu a vyššímu veřejnému zadlužení. Je pravda, že všech pět podmínek plnila pouze menšina zájemců o vstup do EMU, většinou dělala největší problémy fiskální kritéria. Je ale také pravda, že pokud tyto ekonomiky vykazovaly nejen vůli, ale i tendenci k nápravě, tak jim neplnění některých těchto podmínek bylo odpuštěno. Týkalo se to například Belgie, jejíž míra celkového zadlužení ve výši 136 % dalece přesahovala povolenou 60 % hranici HDP. Podobně i Itálie, jejíž poměr zadluženosti k HDP byl 116 %. Kromě toho Itálie měla i jisté problémy s měnovou stabilitou, ale protože italská lira vykazovala příznivý trend (a samozřejmě také díky svému postavení zakládající země EHS), stala se Itálie členem eurozóny.

Je zajímavé, že podmínky splnilo i Finsko, které procházelo na počátku 90. let velmi náročným obdobím a přesto se dokázalo v historicky mimořádně krátké době se vzniklou situací vyrovnat, a to prostřednictvím hluboké restrukturalizace výrobní základny s vysokou nezaměstnaností. Díky masivním

investicím do výzkumu, moderních technologií a rozvoje terciéru proběhl ve Finsku velmi rychle a efektivně adaptační proces.

Jedinou zemí, která deklarovala svůj záměr zúčastnit se od počátku činnosti EMU a které se to nepodařilo, bylo Řecko. Zpočátku tolik potřebné změny nebyly vůbec realizovány. Podařilo se to – alespoň nominálně²⁴ - o dva roky později, takže v roce 2001 se eurozóna rozšířila o dalšího člena na současných dvanáct.

Švédsko také není členem EMU, ale vzhledem k polarizaci veřejnosti na zastánce a odpůrce vstupu z formálních důvodů Švédsko neplní jednu podmínku EMU (není členem ERM II).

V průběhu roku 1998 vrcholily přípravy na spuštění hospodářské a měnové unie, kdy byly provedeny prověrky plnění maastrichtských kritérií – tzn. nominální konvergence a další aspekty týkající se spíše tzv. reálné konvergence a bylo rozhodnuto, které členské státy odstartují EMU.

Euro prvním lednem 1999 nahradilo stávající ECU v bezhotovostním styku. Sama existence EMU je považována za nezbytnou podmínku další integrace v Evropě.

Pro jarní zasedání Rady v Berlíně v březnu 1999 byla připravena agenda společné zemědělské politiky a v návaznosti nato i financování integračních aktivit. Nepostačující MacSharryho reforma z roku 1992 a tlak WTO vyžadovaly zásadní přehodnocení agrární politiky Unie. Berlínský summit ale skončil velkým neúspěchem a tolik potřebná reforma agrární politiky Společenství se nekonala, proto ani nemohlo dojít k finanční reformě. Jediným výsledkem byla dohoda o postupném snižování podílů výdajů na společnou zemědělskou politiku.

Během roku 1999 finišovaly přípravy nového strategického rámce rozvoje Evropské unie na další dekádu.

Po roce 2000:

Cíle, které si EU stanovila na Lisabonském summitu v březnu 2000 a které jsou formulovány v tzv. lisabonské strategii, by měly, pokud se je podaří splnit, napomoci výrazně zvýšit konkurenceschopnost EU, v níž již tradičně zaostává za USA a Japonskem. Principiálně se stává ústřední metou Evropské unie být do roku 2010 nejkonkurenceschopnější znalostní ekonomikou světa. Tato strategie byla původně postavena na dva pilíře, a to ekonomický a sociální, o rok později přibyl ještě třetí pilíř – enviromentální. Celkově to znamená, že lisabonská agenda zahrnuje řadu dílčích cílů, jež zasahují do mnoha oblastí.

Jedná se především o změny v politice zaměstnanosti. Jediným řešením dlouhodobě vysoké nezaměstnanosti strukturálního typu je vytvoření nových pracovních příležitostí, a to cestou investic do nových odvětví. Logickým doplněním jsou investice do kvalifikace pracovních sil. EU vyhlásila vzdělávání jako celoživotní program pro všechny občany!

²⁴ V září 2004 po olympiádě v Athénách a fiskálním auditu EU vyšlo najevo, že řecké vlády Kostase Simitise podváděly, kdy od roku 1997 vyčlenily náklady na armádu a obranu ze státního rozpočtu a tak uměle upravovaly deficit veřejných financí.

Právě podpora rozvoje nových technologií a terciéru má být dalším cílem EU pro příští dekádu. Pro usnadnění rozvoje těchto odvětví je ale třeba pokračovat v liberalizaci ekonomik, hlavně cestou deregulací.

Na začátku roku 2002 přecházely členské země EMU na hotovostní platby v euro, původní předpoklad půlroční transformace byl nad očekávání zkrácen a od března 2002 se v eurozóně platí jen v eurech.

V témže roce se státy EU dohodly na určitých úpravách ve financování Společenství a je zajímavé, že byl snížen maximální strop pro společný rozpočet z původních 1,27 % úhrnného GDP Unie na 1,24 %. A to i za předpokladu tehdy připravovaného rozšíření Unie.

V dubnu 2003 byla podepsána tzv. Athénská smlouva o přistoupení deseti nových států k Evropské unii. Toto východní rozšíření se uskutečnilo k 1. 5. 2004 a stalo se přelomovým jak z kvantitativního, tak i z kvalitativního hlediska.

Jednak vstupovalo najednou deset států – doposud maximálně tři evropské země. Za druhé, vesměs se jednalo o méně vyspělé státy ekonomicky i technologicky. Za třetí, akční rádius je z teritoriálního hlediska mimořádný, neboť pokrývá celou střední Evropu, část severovýchodní a dva ostrovy ve Středozemním moři. Čtvrtou zvláštností jsou institucionální aspekty, kdy vyjma Malty a Kypru všechny nové země spadaly do sovětské sféry vlivu a prošly centrálně plánovaným modelem hospodářství, včetně nedemokratického politického vývoje. Ale po této stránce mají tyto nové země EU precedens v případě jižních zemí – Řecka, Portugalska a Španělska. Ovšem v jejich případě nešlo o levicovou totalitu, ale pravicové vojenské autoritářské režimy.

V průběhu roku 2004 začal screening realizace lisabonské strategie. Zpoždění byla patrná na více frontách. V listopadu 2004 byla zveřejněna tzv. Wim Kokova zpráva, jež poměrně realisticky hodnotí dosažený stupeň a poskytuje určitá doporučení. Finální vyhodnocení bylo předmětem zasedání Rady v březnu 2005, kde byla publikována zpráva o reálném stavu a byla vyhlášena revize lisabonské agendy. Byly vypracovány dva tříleté rámce a zároveň jednotlivé členské státy byly vyzvány k vypracování národních programů. Jinými slovy, došlo k jisté decentralizaci na principu subsidiarity a rozfázování do kratších období.

Evropská unie zaznamenala jistou krizi, a to v souvislosti s nepřijetím finanční perspektivy na další období. V létě 2005 se nedohodly členské státy na struktuře společného rozpočtu, jistá dohoda se podařila až v prosinci 2005. Jedná se o finanční rámec na léta 2007-2013. Zásadní spor se týkal a doposud týká dvou stránek jedné mince: neochota snížit agrární dotace a tak zredukovat náklady na společnou zemědělskou politiku na straně jedné a tou druhou stranou je neochota akceptovat i nadále tzv. britskou slevu (mechanismus Fontainebleau). Kompromis přijatý na sklonku roku 2005 počítá se začátkem jednání o zásadní agrární reformě až po roce 2008 s tím, že až do konce této finanční perspektivy budou mít farmáři garantovány stávající důchody. Možnost využívat kompenzace ve formě příspěvkových slev Británií tak zůstanou i v tomto období zachovány.

V souvislosti s fungováním vnitřního trhu EU prošla reálnou transformací ochrana hospodářské soutěže. Především již s koncem předcházející dekády spolu s novým personálním obsazením Komise byly výrazně posíleny kompetence příslušného ředitelství při Komisi. Spolu s východním rozšířením začala platit reforma ochrany a dozoru nad hospodářskou soutěží, kdy s platností od 1.5.2004 jsou rozhodnutí Komise přímo aplikovatelná na území členských států.

Evropská unie ani více jak deset let po spuštění vnitřního trhu nedosáhla jeho plné propustnosti. Proto jsou na pořadu ještě liberalizace některých energetických odvětví, poštovních služeb apod.

Jako první postsocialistický stát, který vstoupil do Evropské unie v rámci východního rozšíření a který byl od počátku konvergenčního procesu označován za „premianta“ transformace, Slovinsko se stalo členem EMU a tak na svém území zavedlo euro od ledna 2007. Eurozóna se rozrostla v následujícím roce (2008) o další dva státy – Maltu a Kypr, v roce 2009 Slovensko. Dva z Pobaltských států – Estonsko a Lotyšsko se pokoušely stát členy EMU, ovšem s odkazem na problémy s podvodnými konvergenčními zprávami Řecka, přijala ECB striktní pravidla a tyto státy musely v makroekonomické stabilizaci výrazně přidat.

Ohledně dalšího rozšíření EMU došlo vlivem světové finanční krize ke stagnaci (s výjimkou Estonska), neboť vnitřní ekonomická nestabilita především jižních zemí EU – Řecko, Itálie, Portugalsko, Španělsko – narušuje fungování eurozóny už od roku 2009. Nakonec se ukázalo, že krize od roku 2008 měla bezprecedentní průběh a postihla všechny státy, byť s diferencovanými dopady.

Evropská unie se rozšířila o další dva kandidátské státy Bulharsko a Rumunsko, a to od ledna 2007, čímž se nejchudší regiony Evropské unie přesunuly v hierarchii na samotný východ Unie. První dekádu nového milénia čítala Evropská unie 27 suverénních států s více jak půl miliardou obyvatel.

Po roce 2010:

Přelom první a druhé dekády 21. století byl poznamenán globální finanční krizí, v jejímž důsledku se otřásl základy i EMU. Začalo se mluvit o skupině zemí PIIGS²⁵, státy, jejichž ekonomiky byly zasaženy finanční krizí devastujícím způsobem oscilujícím na hranici státního bankrotu. Krize ale poznamenala všechny ekonomiky. Jako nejodolnější se projeví většinou malé, fiskálně disciplinované – Lucembursko, Finsko, Nizozemsko...

Od roku 2011 čítá EMU celkem 17 zemí, neboť vstoupilo Estonsko – v době stále trvající krize. Od roku 2014 jde již o 18. stát, který splnil všechny náročné podmínky konsolidace monetárních i fiskálních indikátorů, a to Lotyšsko.

Poněkud netypické datum – 1. července 2013 se EU rozšířila o další stát, a to Chorvatsko. Podobnou pozici v kandidatuře členství v hierarchii Evropské unie zastává i Makedonie (FYROM)²⁶ a Turecko.

²⁵ Portugal, Ireland, Italy, Greece, Spain

²⁶ Former Yugoslavian Republic of Macedonia

Velmi napjaté diskuse ohledně dlouhodobé kandidátské země Turecka skončily kompromisem, a to ve prospěch tureckého členství, ale zatím bez časového limitu. V úvahách se objevuje i potenciální začlenění Ukrajiny, ale skutečně pouze v rovině úvah. Oproti tomu je již od roku 2010 projednáván vstup Islandu, který byl velmi postižen světovou finanční krizí díky propojení svého finančního sektoru s americkým, takže se vláda Islandu obrátila směrem k Evropě s tím, že potenciální členství v EU chápe jako přirozené. Vedle toho Evropská unie oficiálně označuje pět balkánských států za potenciální kandidáty členství – jedná se o Albánii, Bosnu a Hercegovinu, Černou horu, Kosovo²⁷ a Srbsko. Hospodářský vývoj Společenství je velmi členitý, přitom ale jak vidno i dynamický. Logicky nelze zcela oddělit hospodářskou linii rozvoje od institucionální a politické. Nicméně těžiště této deskripce je v ekonomické oblasti adekvátní hospodářské politiky, a to na úrovni 46 % HDP s vyšším podílem přímých daní. Sociální dávky jsou vysoce adresné a jsou přísně kontrolované.

II. Komparativní pohled na ekonomickou základnu členských států EU

Pracovně je členská základna EU rozdělena do čtyř skupin, ne podle běžně používaného vývojového kritéria rozšiřování Společenství, ale podle klasických ekonomických charakteristik jako je hospodářská vyspělost a příbuznost ekonomického systému. Potom tedy do jednotlivých kategorií jsou zařazeny státy následujícím způsobem.

Komparativní kategorie států:

- A** země tzv. jádra, tj. *Francie, SRN, Itálie, Belgie, Nizozemí, Lucembursko + Velká Británie, Dánsko*
- B** *Irsko + země tzv. jižní větve, tzn. Španělsko, Portugalsko, Řecko*
- C** země tzv. severního rozšíření čili *Švédsko, Finsko + Rakousko*
- D** tzv. nové členské země, země tzv. východního rozšíření, tzn. *Malta, Kypr + Česká republika, Slovensko, Polsko, Maďarsko, Slovinsko, Estonsko, Litva, Lotyšsko + Bulharsko a Rumunsko + Chorvatsko*

Komparativní kritéria:

²⁷ Kosovo do února 2008 jako autonomní část Srbska, resp. Jugoslávské republiky je vlastně důkazem politických zájmů EU, kdy statutem potenciálního člena EU se snaží podpořit kosovské snahy po nezávislosti. Podobný přístup Unie jako u postoje k Palestině – ač závislé území, přesto má specifické postavení ve vnějších vztazích EU. Ovšem jak ve vztahu k Palestině, tak i ke kosovské otázce panují v EU rozdílné přístupy. Po jednostranném vyhlášení kosovské nezávislosti 17.2.2008 se členské státy EU dohodly na individuálním postoji ke cause Kosovo.

1. **výchozí podmínky:** ekonomický potenciál, institucionální aspekty, postoj k procesu ekonomické integrace
2. **realizovaná hospodářská politika:** role státu v ekonomice (sociální politika, daně, přímá ekonomická činnost státu)

II.1. Výchozí podmínky ekonomik ES/EU

Ekonomický potenciál jednotlivých členských zemí EU se logicky liší v mnoha aspektech. Primárně je determinantou velikost trhu, technická vyspělost ekonomiky, tradiční výrobní orientace, míra zapojení do mezinárodní dělby práce. Jako sekundární faktor vystupují institucionální charakteristiky jejich vývoje, a to po stránce formálních i neformálních institucí včetně názorů na míru a způsob zapojení do integračního procesu.

A. Země tzv. integračního jádra

Nejen v této skupině států Unie, ale i celkově je nejsilnější evropskou ekonomikou *Spolková republika Německo*, tradiční průmyslová země.

Současný stav ekonomiky je poznamenán čtyřicet pět let trvajícím oddělením vývoje západní a východní části Německa. Jako poražená země druhé světové války bylo Německo okupováno čtyřmi vítěznými mocnostmi, z nichž se v průběhu druhé poloviny 40. let vytvořila na území tzv. Trizónie²⁸ pozdější SRN s jednoznačně deklarovanou orientací tržní ekonomiky, zatímco v prostoru sovětské okupační zóny byla vytvořena Německá demokratická republika s charakteristikou centrálně plánované ekonomiky.

Diametrálně rozdílný politický, společenský a samozřejmě hospodářský vývoj obou německých republik vedl ke zcela specifickým problémům v 90. letech SRN. Po, resp. před opětovným sjednocením v říjnu 1990 se musela německá vláda potýkat s celou řadou problémů jak institucionálního charakteru (viz sjednocení legislativy, fungování úřadů, soudů apod), tak i ekonomického rozměru. Disproporce v ekonomické úrovni vedly ke značným strukturálním problémům, které se promítly do rostoucích výdajů ze státního rozpočtu na investice do rekonstrukce infrastruktury ve východních spolkových zemích, na podporu restrukturalizace výrobní základny tamtéž a hlavně na sociální transfery v souvislosti s mimořádnou nezaměstnaností.

²⁸ Trizónie zahrnovala okupační zóny USA, Velké Británie a Francie

Východoněmecké podniky měly ve srovnání s ostatními velmi nízkou konkurenceschopnost, takže po sjednocení byla výroba ve většině z nich ukončena. Důsledkem byla masová nezaměstnanost ve východní části SRN pohybující se kolem 17,5 %, zatímco v západních zemích SRN byla nezaměstnanost na přirozené 4% míře.

SRN se po válce zformovala na hospodářsky vyspělejší území s koncentrací rozhodující části těžkého průmyslu. Kromě toho válečné následky byly v Trizónii citelně nižší než na východě.

Přesto bylo hospodářství poznamenáno povinnými reparacemi ve formě nuceného exportu paliv a surovin, konfiskací vědeckotechnické dokumentace a okupačními mocnostmi řízeným odlivem mozků, především z oblasti vědy a výzkumu.

V roce 1948 byl realizován souhrn ekonomických reforem, které byly velmi radikální. Díky systémovému přístupu a společenskému konsenzu se ukázaly být i vysoce efektivní a v krátké době umožnily dosáhnout tzv. hospodářského zázraku, tzn. dlouhodobého reálného růstu ekonomického potenciálu.

Přístup SRN k integračnímu procesu byl zcela jednoznačně kladný, neboť prostřednictvím ekonomické integrace bylo Německo zapojeno do poválečné obnovy Evropy, čímž se mu podařilo zkrátit dobu rekonstrukce. Hlavní přínos spočíval ale v mimoekonomické sféře, konkrétně účast SRN v ekonomické integraci napomohla překonat bariéry politické, psychologické, etické a sociální mezi ní a ostatními evropskými státy. Angažovanost německých politiků v prohlubování i rozšiřování integračního procesu je téměř bezprecedentní. Spolu s Francií tvoří tzv. motor evropské integrace.

Vývoj *Francie* byl do jisté míry poznamenán rozdělením území během války na dvě odlišné zóny. Po své kapitulaci v roce 1940 byl sever Francie okupován Německem a zbytek francouzského území měl statut svobodné zóny. Struktura národního hospodářství se skládala (i doposud skládá) z rozsáhlého agrárního sektoru a z průmyslu s tehdy mimořádně nízkou konkurenceschopností v důsledku strukturální zaostalosti.

Vnitropolitická situace byla zatížena rozpadem celkem rozsáhlého koloniálního impéria a podařilo se jí stabilizovat až v průběhu 60. let. V případě Francie nešlo jen o odříznutí od tradičních zdrojů surovin a zemědělských produktů, ale i o emocionální ztráty související s ústupem ze světové politiky a diplomacie. A to je také jeden z důvodů, proč je Francie vlastně iniciátorem evropského integračního procesu. Tím druhým byl nedostatek vlastních surovin potřebných k rozvoji průmyslu.

Státy *Beneluxu* mají mnoho společného včetně ekonomických charakteristik. Jedná se o malé ekonomiky s velmi příhodnou polohou rozkládající se na křižovatce obchodních cest. Tomu také odpovídá hustá síť dopravních komunikací. Nizozemský Rotterdam je podle objemu přeloženého zboží největším přístavem na světě, belgické Antverpy jsou v Evropě na druhém místě. Všechny tři státy byly a jsou

mimořádně otevřenými ekonomikami v poválečném období využívající tradici těžebního a těžkého průmyslu. Lucembursko se zaměřilo v 60. letech na finanční služby.

O postoji států Beneluxu k integraci vypovídá nejlépe fungující celní unie již v době vstupu do EHS, v téže roce podepsaná dohoda o hospodářské unii a také po většinu 20. století platící měnová unie mezi Belgií a Lucemburskem, která skončila až vstupem těchto zemí do eurozóny v roce 1999. Vzhledem k tranzitnímu charakteru těchto ekonomik nebylo jejich integrační úsilí omezeno pouze na ně samotné.

Postavení **Itálie** v ES/EU je specifické značnou teritoriální diferenciací italské ekonomiky. Zatímco sever prošel klasickou cestou industrializace již v poslední třetině 19. století, jih Itálie je doposud převážně agrárním regionem s výrazně nižší ekonomickou a z toho vyplývající životní úrovní. Do roku 1945 byla Itálie politickým spojencem Německa, později se naopak orientovala na užší spolupráci s Francií.

Problémy s tehdy zaostalým jihem řešila Itálie do značné míry právě prostřednictvím svého zapojení do EHS, kdy z Evropského sociálního fondu byly hrazeny náklady na transfer uvolněných pracovníků ze zemědělství a jejich rekvalifikace pro potřeby severních členských států EHS/ES. Teritoriální dualismus italské ekonomiky je citelný i dnes.

Velká Británie prošla v poválečném období specifickou cestou, především z hlediska svého postoje k evropské integraci. Zprvu se nechtěla zúčastnit spolupráce v rámci EHS, ale záhy dospěli Britové k názoru, že stát zcela mimo integrační proces je nevýhodné. Británie iniciovala založení EFTA s výrazně nižšími cíli ekonomické integrace, ale nakonec projevila zájem o členství v EHS (dokonce dvakrát v průběhu 60. let) a nakonec se řádným členem stala v roce 1973. Ovšem i doposud v mnoha aspektech integrace je Británie ostražitá a také neochotná k hlubší integraci. Nicméně většinou dovede své požadavky prosadit²⁹.

Výchozí situace po válce byla ve Velké Británii odlišná od jiných evropských zemí. Především její hospodářská základna byla válkou nedotčena. Británie byla tradiční průmyslovou ekonomikou, ale již v průběhu první poloviny 20. století se projevovalo zaostávání britského průmyslu za světovými vývojovými trendy. Problém spočíval v ignorování tohoto postupného zaostávání a v neochotě investovat do modernizace či přímo restrukturalizace. K tomu se přidružily problémy související s rozpadem koloniálního zázemí. Na rozdíl od Francie se Britové postavili k touze po osamostatnění závislých území pragmaticky, ale přesto bylo nutné řešit problémy surovinové a zemědělské závislosti na dovozech.

Zemědělství prošlo radikální reformou a po dlouhou dobu jako jediné odvětví se stalo moderním a efektivním. V průmyslu ovšem nebyl použit stejný model a teprve v 80. letech procházel britský průmysl

²⁹ Například zásadní nesouhlas Británie s Evropskou chartou sociálních práv vyústil v nebezpečí, že nebude přijata Smlouva o EU, proto byla podepsána separátní dohoda netýkající se Británie, dalším příkladem je, že se Británie nemusí účastnit měnové unie, nebo klasickým dokladem její úspěšnosti je využívání mechanismu Fontainebleau (ad společný rozpočet).

zásadní restrukturalizací. Celkově bylo hospodářství Velké Británie charakterizováno po několik desetiletí jako neefektivní s klesající konkurenceschopností. Tento stav je označován v literatuře jako britská nemoc.

Dánsko je na rozdíl od Británie malou ekonomikou a tradičně vysoce internacionalizovanou, ale do jisté míry kopíruje britský přístup k integraci. Také se nezúčastňuje měnové unie, dokonce dánští voliči schvalovali v referendu Maastrichtskou smlouvu nadvakrát. Tím ale srovnání s Británií končí, neboť Dánsko dlouhodobě realizuje úspěšně průmyslovou politiku zaměřenou na podporu nových technologií.

B. Jižní země EU

Státy druhé srovnávané skupiny jsou vesměs ve své rozvojové fázi, tzn., že jsou charakterizovány nižší ekonomickou efektivností a jejich ekonomiky se potýkají s výraznějšími strukturálními problémy. Není bez zajímavosti, že tři z nich, a to jižní státy stále musí řešit nezanedbatelné problémy s negramotností³⁰. Společným rysem byl převažující agrární sektor s vysokým podílem na zaměstnanosti. Diference v jejich ekonomické úrovni oproti ostatním členům ES/EU jsou natolik vysoké, že dosud pobírají značné prostředky ze strukturálních fondů.

Irsko je pravděpodobně nejúspěšnější zemí z hlediska ekonomické transformace, neboť dokázalo ze svého zapojení do integračního procesu vytěžit nejvíce, a to ve smyslu nejrychlejšího a také nejtěsnějšího přiblížení se ke standardům západoevropských ekonomik. Irsko bývá označováno za evropského ekonomického tygra, protože v relativně historicky krátké době se dokázalo vyrovnat s negativy svého dosavadního vývoje.

Jeho výchozí podmínky při vstupu do ES v roce 1973 byly poznamenány zcela specifickými problémy. Irsko v 19. století bylo zasaženo periodicky se opakujícími neúrodami hlavní zemědělské plodiny brambor, v jejichž důsledku se snížil celkový počet obyvatelstva na polovinu (hladomory a následná emigrace). Dalším specifikem bylo provázání vývoje s Británií a z toho plynoucí silná faktická závislost na britské ekonomice i po získání nezávislosti. Ostatně ve svém zapojení do evropské integrace řešilo Irsko vedle snahy získat přístup k potřebným statkům i nutnou diverzifikaci svého zapojení do MDP.

Řecko bylo dalším státem, který rozšířil roku 1981 členskou základnu ES. V případě Řecka nehrály ze strany evropských států prvořadou roli ekonomické důvody, ale strategické, neboť Řecko bylo tehdy jakousi enklávou v jinak prosovětsky orientovaném Balkáně. Ekonomika byla poznamenána dlouhotrvající občanskou válkou. Celková charakteristika odpovídala zaostalé agrární zemi. Řecko dlouho

³⁰ V polovině 90. let byla v Řecku míra analfabetismu 7%, v Portugalsku 13%, ve Španělsku 15%.

těžilo ze svého členství v ES/EU, ale na rozdíl od dalších států nedokázalo dostatečně využít ani finanční pomoc ze strukturálních fondů, ani technickou. Dnes je nejzaostalejší ekonomikou EU₁₅.

Portugalsko a Španělsko vstupovaly do Společenství v roce 1986 také jako výrazně zaostávající ekonomiky za průměrem ES, ale oproti Řecku nasměrovaly okamžitě svou hospodářskou politiku na snižování této zaostalosti. Obě tyto země prošly ve 20. století od 30. let autoritativními režimy, na rozdíl od většiny ale trvajících až do začátku 70. let. V té době se ocitly v mezinárodní izolaci a vstupem do ES řešily nedostatek vlastních zdrojů k rozvoji. Obě dvě se pomalu otevíraly již od 60. let, nicméně míra internacionalizace jejich ekonomik byla zanedbatelná. V polovině 70. let došlo napřed v Portugalsku, později i ve Španělsku k politickým změnám, které umožnily přechod na tržní vývoj západoevropského typu.

C. Země tzv. severního rozšíření EU

Poslední skupinou původní EU₁₅ jsou vyspělé tržní ekonomiky s tradičně vysokým podílem zapojení do mezinárodní dělby práce. Společně byly členy EFTA, společně také vstupovaly do EU v roce 1995. Všechny tři byly a jsou doposud politicky neutrální. Společným rysem je i malý národní trh. Ačkoliv Rakousko leží ve střední Evropě a ne v severní, je tato komparativní skupina označována za severní.

Rakousko se po válce muselo vyrovnávat s podobnou situací jako Německo, neboť bylo pod okupační správou Sovětského svazu. Na rozdíl od NDR se mohlo vyvíjet jako tržní ekonomika. Zvláštností rakouské ekonomiky je dvoutřetinový podíl horských oblastí, což ale nebránilo rozvoji zemědělství. Agrární sektor je velmi intenzifikovaný. Průmysl, jenž se začal rozvíjet podstatně později, prakticky až ve 30. letech 20. století, je doposud velmi důležitým sektorem jak po stránce podílu na tvorbě produktu, tak na zaměstnanosti.

Švédsko spolu s Finskem musí řešit problémy vyplývající ze značných regionálních diferencí (ad arktické oblasti). Jeho politický a hospodářský vývoj po dvě století nenarušila žádná válka, což se promítlo do nebyvalé hospodářské prosperity. Švédsko je univerzálně vyspělou průmyslovou ekonomikou s intenzívním zemědělstvím na jihu země. Dlouho se zdráhali Švédové vstoupit do ES/EU, neboť se obávali narušení své neutrality a jisté samostatnosti obecně. Ostatně tyto obavy jsou zřejmě důvodem, proč Švédsko není členem měnové unie, i když ekonomické podmínky plní. Neplní institucionální (není členem ERM II).

U **Finska** je situace složitější, neboť jeho politický a také ekonomický vývoj neodpovídal švédské či norské zkušenosti. Finsko bylo vždy ve sféře zájmů Ruska, později SSSR. I když bylo po první světové válce samostatným státem, nebylo zcela nezávislým. Existovalo velmi silné propojení finské politické elity se sovětskou. Tomu také odpovídala exportní orientace, neboť Finsko i přes své členství v EFTA bylo zaměřeno hlavně na východní trhy.

Celkově bylo Finsko méně vyspělou ekonomikou agrárního typu se silným podílem lesního hospodářství (68 % povrchu je zalesněno, 10 % povrchu vodních ploch). Po rozpadu východního bloku po roce 1990 se dokázalo Finsko urychleně přeměrovat obchodně na západní trhy. V průběhu 90. let proběhl ve Finsku efektivně adaptační proces, který restrukturalizoval výrobní základnu ve prospěch moderních technologií. Z tohoto hlediska je právě ze zemí EU Finsko a Nizozemí nejvíce technologicky orientovanou ekonomikou ve smyslu tzv. nové ekonomiky³¹ (akcent na vědu, výzkum, moderní technologie, komunikační strategie). Není bez zajímavosti, že Finsko jako jedna z mála zemí plnilo v době vstupu všechna maastrichtská kritéria. Zapojení Finska do EU bylo pravděpodobně závažnějším vnitropolitickým tématem než jinde, protože pro Finy to většinou znamenalo reálné zřechování dosavadních vazeb na SSSR.

II.2. Realizovaná hospodářská politika zemí EU₁₅

Existuje celá řada oblastí, ve kterých se členské státy nehodlají vzdát své suverenity a kde prosazují své vlastní představy o hospodářském vývoji. Některé části hospodářské politiky jsou právě tímto příkladem, i když v určitých sférách se členské země dohodly na příslušné míře komunitarizace, tzn. že předaly své pravomoce z národní úrovně na komunitární či společnou. Také je nutné upozornit, že v některých případech se svých exkluzivních kompetencí vzdávaly postupně.

Obecně platí, že ekonomiky EU jsou charakterizovány jako smíšené s vysokým podílem státu v hospodářském vývoji. Ostatně ve skupině rozvinutých tržních ekonomik jsou to právě evropské země, u nichž je tento podíl měřený poměrem státního rozpočtu na HDP největší. Pro většinu členských zemí Unie je typické budování tzv. státu blahobytu, který se vyznačuje vysokou mírou redistribuce vytvořeného produktu, vysokou veřejnou spotřebou a mimořádně rozsáhlými systémy sociálního zabezpečení.

Přesto ale právě v této kategorii vykazují jednotlivé členské ekonomiky nejvýraznější rozdíly. Diference se týkají jak míry poskytovaných sociálních jistot, tak i jejich forem. Liší se preference jednotlivých aspektů sociální politiky.

Logicky se také liší míra a forma zdanění, tzn. že daňové systémy jsou individuální a i přes zdůrazňování nutnosti konvergence daňových politik státy k tomu nejsou ochotny přistoupit. I když je tím snižována funkčnost vnitřního trhu.

Neuvažuje se ani do budoucna o sjednocení daní z příjmů, pouze byl vysloven požadavek na užší spolupráci v daňové oblasti. „Rozumná míra daňové soutěže v EU je zdravá a měla by být možná.“³² Tomuto stanovisku odpovídá i praxe 90. let, kdy byla vydána směrnice Rady³³ týkající se harmonizace

³¹ V říjnu 2001 v pravidelně publikovaném přehledu Světového ekonomického fóra bylo Finsko označeno za nejperspektivnější ekonomiku světa.

³² Strategie EK schválená 24. 5. 2001, in Hospodářské noviny

³³ Direktiva Rady ministrů 92/77

některých nepřímých daní, a to spotřebních. U DPH byly stanoveny minimální hranice. Touto direktivou byl stanoven termín do konce roku 1997. Je pravda, že došlo k jisté konvergenci, ale ne zcela a zároveň se projevila i jistá divergence v oblasti přímých daní. Na konci 90. let přistupují mnohé evropské země k daňovým reformám, které se projevují snižováním daňové zátěže právě u důchodových daní.

Vedle daňové praxe, cílů sociální politiky, používaných metod se jednotlivé státy odlišují i mírou přímé ekonomické činnosti státu. Jsou země Unie, jež prošly v poválečném období mohutnými vlnami etatizace, kde se stát podílel nezanedbatelně na tvorbě produktu, jako například Francie, Velká Británie. Některé členské státy v 80. letech privatizovaly masivně, jiné okrajově a privatizaci zatím připravují. I to je diferenciačním kritériem EU.

A. Země integračního jádra

Spolková republika Německo používala v poválečných letech hospodářské rekonstrukce specifický mix hospodářských politik, díky němuž se podařilo v relativně krátké době nejen vyrovnat se s následky války, ale nastoupit na dlouhodobou růstovou trajektorii.

V roce 1948 byla pod vedením L. Erharda provedena radikální měnová reforma, jež se stala základem pozdější cenové a měnové stability Německa. Byla doprovázena řadou dílčích vzájemně provázaných reforem, jako např. zrušením přidělového systému a jistou liberalizací ekonomiky. Skutečně zcela specifický německý přístup vešel do učebnic jako tzv. ordoliberalismus³⁴. Byl doplňován proinvestiční a proexportní politikou, zároveň také byla realizována sociální výstavba bytů. V době hospodářské reformy stát reguloval ceny tří komodit – potravin, nájemného a dopravních služeb. Od samého počátku byl kladen důraz na fiskální i monetární disciplinu.

Ordoliberalismus byl uplatňován až do roku 1967, poté následovala až do roku 1982 éra keynesiánství, které ovšem v případě SRN nemělo jen proticyklický charakter, ale byla formulována strategie podporující hospodářský růst, restrukturalizaci ve prospěch moderních technologií. V tomto období zavádí SRN tzv. globální regulaci, což je makroekonomický přístup k ovlivňování hospodářského vývoje ve smyslu konkurence jen tolik, kolik je vhodné, regulace jen tolik, kolik je nutné. Zvláštním v 70. letech byl přístup centrální banky, která i tehdy realizovala přísnou protiinflační politiku, zatímco většina evropských centrálních bank po prvním ropném šoku zvyšovala peněžní nabídku. Německá ekonomika se tak vyvarovala výrazné inflaci.

³⁴ Ordo = řád, systém. Ordoliberalismus je postaven na ctění liberálních principů, ale za předpokladu, že bez státu je alokační funkce trhu narušena, což vede k destabilizaci systému ekonomických vztahů. Proto stát prostřednictvím hospodářské politiky musí pečovat o zachování tržních principů jako např. zdravá konkurence, stabilita měny, sociální stabilita

V roce 1982 prodělala německá hospodářská politika konzervativní obrat, kdy byla snížena role státu v ekonomice zrušením globální regulace. Součástí byla i změna strukturální politiky cestou posílení konkurenčního prostředí, rozvojem inovačních procesů.

V sociální sféře se německé vlády zaměřovaly především na trh práce, na institucionální zabezpečení podmínek pro činnost jednotlivých ekonomických subjektů a na bezpečnost práce. Na druhou stranu ale rozsáhlý systém podpor v nezaměstnanosti v SRN byl až do 90. let spíše destimulující.

Celková daňová zátěž vykazovala především v 70. a 80. letech rostoucí tendenci až k podílu 43,7 % na HDP, v 90. letech došlo ke snížení na celkových 39 %/HDP. Pro zvýšení konkurenceschopnosti byla přesunuta podstata zdanění převážně na oblast nepřímých daní. V červnu 2000 byla schválena vcelku radikální daňová reforma, která by do roku 2005 měla výrazně snížit daňové odvody z příjmů, tedy jedná se o reformu hlavně přímých daní.

Hospodářská politika **Francie** byla silně ovlivněna levicovými vládami, které realizovaly rozsáhlé sociální reformy a etatizaci. Míra zestátňování podniků ve Francii byla v západní Evropě nejrozsáhlejší jak po stránce šíře oborů, tak i z hlediska počtu podniků. Etatizace se týkala energetiky (dosud má stát v rukou 90% podíl), těžebního průmyslu, automobilového, leteckého průmyslu a také bankovního sektoru včetně pojišťoven. Celkově francouzský státní sektor vytvářel 20 % HDP. Rozsáhlá investiční činnost státu vedla sice ke zmírňování cyklických výkyvů, ale také k rostoucímu státnímu zadlužení a ke značné cenové a následně i měnové destabilizaci.

Rokem 1947 začíná ve Francii éra indikativního plánování³⁵, které bylo právě zde z evropských států nejrozšířenější, a to až do roku 1984. Toto období hospodářské politiky je tedy etapou silného státního intervencionismu. Dokonce na počátku 80. let došlo k další vlně etatizace, k posílení sociálního zabezpečení zvýšením sociálních dávek, ale v roce 1984 dochází ve Francii k monetaristickému obratu, který se vyznačoval redukcí daní firem, poklesem povinných sociálních odvodů, proinvestiční politikou zaměřenou na technologické inovace. Součástí byl i plán restrukturalizace průmyslu. Později od roku 1986 přistoupila Francie k reprivatizaci části státního vlastnictví.

V sociální politice se Francie zaměřuje spíše na ochranu pracovní síly, tzn. především systém sociálních dávek, podpor. Je také propopulačně orientovaná, proto plošné přídatky na děti, podpora v mateřství, rodičovské dávky.

V daňové oblasti odpovídá vývoj vysoké úrovni veřejné spotřeby, tzn. středně vysoká daňová zátěž dosahující 43,8 % HDP s vyšším zdaněním nepřímých daní.

³⁵ Jedná se o koordinaci hospodářské činnosti ex ante v tržně konformním prostředí na rozdíl od keynesiánství, které je zaměřeno na stranu agregátní poptávky, je indikativní plánování intervencionistickou politikou zaměřenou na stranu nabídky. Indikativní plány mají kooperativní efekt pro různé lobby, mají informační charakter pro soukromý sektor a závazný pro státní subjekty.

Francie jako jedna z prvních evropských zemí začala již na sklonku 50. let s regionální politikou, kdy v roce 1958 nová ústava decentralizovala správní kompetence a podporovala regionální iniciativu hospodářského rozvoje. Další posun přinesl rok 1992, kdy byl přijat zákon posilující princip subsidiarity francouzské správy.

Belgie je typickým státem blahobytu se všemi atributy. Vysoká úroveň veřejné spotřeby se sice spolupodílí na mimořádné životní úrovni, ale také způsobuje značný tlak na její financování. Veřejné výdaje v 80. letech převyšovaly 60 % HDP. Důsledkem preferencí fiskální politiky byl kumulativní veřejný dluh, jehož výše odpovídající 136 % HDP v roce 1995 byla absolutně nejvyšším zadlužením zemí EU. Belgii se nepodařilo dosáhnout maastrichtské 60% hranice, v době vstupu do měnové unie se pohybovala míra zadlužení kolem 100 %. Celková míra zdanění byla stabilně velmi nízkou inflaci, možná i díky důrazu kladeného na vytvoření konkurenčního prostředí.

Největší ekonomika Beneluxu **Nizozemí** je také označována jako fungující stát blahobytu s vysokou mírou redistribuce. Nicméně oproti Francii a nakonec i SRN jsou štědré sociální dávky více adresné, což může být i důvodem poměrně nižšího rozpočtového deficitu. Také míra zadlužení byla v Nizozemí v polovině 90. let přibližně 80% - vyšší než povolené maastrichtské kritérium, ale výrazně nižší než v případě Belgie či Itálie.

V daňové sféře jsou více zatíženy přímé daně, celková míra zdanění je 44 % HDP. V roce 2001 má být spuštěna daňová reforma, v jejímž důsledku by mělo být ulehčeno nižším příjmovým skupinám, ovšem doprovázeno změnami v administrativě sociálních dávek (tzn. další posílení adresnosti).

V praxi hospodářské politiky používalo Nizozemí indikativní plánování, na rozdíl od Francie, která pracovala se střednědobými, konkrétně čtyřletými plány, Nizozemí se zaměřilo na jednoróční plány. Do značné míry nizozemský přístup odpovídal stabilizační politice, jejímž specifikem je kooperace jednotlivých hospodářských partnerů – Nizozemí je označováno za výrazně negociační ekonomiku. V monetární politice dlouhodobě sleduje Nizozemí německou praxi, což se promítlo do cenové i měnové stability.

V případě **Lucemburska** se jednotlivé vlády orientovaly na vytvoření konkurenčního prostředí, tzn. jasné vymezení podmínek ekonomické činnosti, neboť otevřenost ekonomiky a vstřícná daňová politika pro kapitálové operace jsou součástí hospodářské strategie.

Celková daňová zátěž ale není nijak nízká, jedná se o 44 % HDP s těžištěm na daně přímé. Nicméně prakticky nulové zdanění kapitálových výnosů a absolutní mlčenlivost bank jsou dostatečnou komparativní výhodou. Lucembursko je zemí nejvyšší reálné životní úrovně v EU ve výši 155 % průměru Unie.

Ohledně státního sektoru v produktivní sféře platí pro celý Benelux výrazně nižší míra etatizace než v okolních zemích.

Poněkud jinou kapitolou je hospodářská politika v **Itálii**. V 50. a 60. letech byla ovlivněna keynesiánstvím, tzn. že byla posilována role státu v ekonomice i přes deklarovaný cíl tržního prostředí. Itálie se potýkala s problémy teritoriálního dualismu, takže tu byly jisté snahy o realizaci regionální politiky. Neefektivnost jde zřejmě na vrub centrálnímu řízení, neboť lokální, regionální rozvoj byl ovládán státními centrálními organizacemi.

Pro Itálii jako pro Francii je typický vysoký počet státních podniků, vysoký podíl státních investic, především v době strukturálních krizí 70. let.

V sociální agendě řeší Itálie značný demografický problém, a to klesající natalitu, tzn. že se snaží o propopulační politiku. I přes silnou moc odborů teprve až v 80. letech byly vytvořeny záruky bezpečnosti pro pracovní síly, a to do značné míry až vlivem ES.

Fiskální politiku používaly italské vlády nahodile, teprve až v 90. letech se stala systémovou součástí makroekonomické politiky, kdy bylo třeba demonetizovat veřejný dluh dosahující 119 % HDP. V době vstupu do měnové unie činilo celkové zadlužení Itálie 114,9 %, druhé nejvyšší v EU.

Daňové zatížení je středně vysoké (41%) s vyšším důrazem na přímé daně.

Velmi zajímavou cestou vývoje hospodářské politiky prošla **Británie**. V této zemi zvítězila hned v roce 1945 levice, což se logicky promítlo do prosazování rozsáhlého sociálního programu týkajícího se především školství, zdravotnictví a sociálního pojištění.

Byl realizován program etatizace nejdůležitějšího odvětví, tzn. energetiky, těžby uhlí a rud, části dopravy, částečně bankovní sféry. Centrální banka byla plně podřízena kabinetu premiéra, což vydrželo až do roku 1998, stát získal podobně jako ve Francii podíly v komerčních bankách.

V Británii bylo uplatňováno keynesiánství v té nejčistší podobě, a to i přes střídající se vlády levice a pravice. Rozdíl v jejich konkrétní praktikované hospodářské politice byl pouze v jiných prioritách. Zatímco labouristé preferovali dosažení plné zaměstnanosti, sociální spravedlnosti a stát blahobytu čili vysokou veřejnou spotřebu, tak pro konzervativní vlády stála v popředí jejich zájmu stabilita měny jak vnitřní, tak vnější, vyrovnanost platební bilance (což při upadající britské konkurenceschopnosti a zvyšující se závislosti na dovozech bylo těžko dosažitelné). Reálně to znamenalo, že konzervativci používali spíše restriktivní politiku, zatímco labouristé stimulací domácí poptávky a sociálními programy šli k expanzivní hospodářské politice.

Toto střídání postojů v rámci široce uplatňovaného a také respektovaného keynesiánství trvalo v Británii do konce 70. let, kdy došlo na vnitropolitické scéně k zásadnímu obratu. Po vítězství M.Thatherové ve volbách učinila konzervativní vláda fundamentální změny, které se projeví v poklesu daňových povinností, především přímých daní, v razantním snížení podílu státního rozpočtu na HDP. Souvisela s touto strategií i snížená regulace státní činnosti, což znamenalo pokles státního vlastnictví.

Především v průmyslu probíhala masivní privatizace, ale byla zaměřena i na terciér. V první řadě bylo privatizaci podrobeno částečně odvětví dopravy, spojů a zdravotnictví.

Akcent byl kladen na cenovou stabilizaci a na obnovu vyrovnané platební bilance.

Daňová politika prošla logickým vývojem adekvátním poválečnému rozvoji Británie: spolu s budováním státu blahobytu rostla daňová zátěž, a to natolik, že v 70. letech měli po Švédsku Britové nejvyšší míru zdanění. Konzervativní obrat přinesl i radikální snížení daňové zátěže, která se ustálila na 35 % HDP. Daňové reformy byly mj. motivovány ideou vytvoření konkurenčního prostředí a nezbytností restrukturalizace zastaralé průmyslové základny.

Dánsko je příkladem velmi vyspělého státu blahobytu, v němž životní úroveň dosahuje přibližně 114 % průměru EU a odpovídá druhé příčce za Lucemburskem.

Od 50. až do počátku 70. let rostly transferové platby a veřejná spotřeba nejrychleji v zemích EHS/ES, což si vynutilo mimořádný růst daní, hlavně osobních. I přes primát v polovině 70. let ve výši daní ve skupině RTE ale v Dánsku existuje silná podpora společnosti s tímto uspořádáním, neboť ochota platit daně je vázána na tradiční skandinávskou sociální solidaritu. Ostatně po roce 1998 je míra dánského zdanění s 53% HDP nejvyšší v EU.

Dánská hospodářská politika je zaměřená proticyklicky, je poptávkově orientovaná s vysokým podílem veřejné spotřeby. Jedná se o klasické keynesiánsství. Na druhou stranu je třeba zmínit důraz na stabilizaci měny. Stát se hodně angažuje v oblasti průmyslové politiky ve snaze podporovat technologický rozvoj.

V 80. letech se Dánsko pokusilo o konzervativní změny hospodářské politiky, ale nepříliš úspěšně - podíl veřejných výdajů stále rostl. V 1998 roce byl vyhlášen tzv. svatodušní ekonomický program zaměřený restriktivně na snížení osobní a veřejné spotřeby, neboť rostoucí agregátní poptávka působila silně proinflačně. Součástí bylo zvýšení daní!

Díky roztržitosti svého území musí Dánsko řešit diference v ekonomické úrovni regionální politikou, což provádí poskytnutím celkem rozsáhlých pravomocí jednotlivým regionům. Konkrétně proběhla decentralizace hospodářské politiky v letech 1973 a 1983.

B. Země jižního rozšíření

Hospodářská politika druhé skupiny sledovaných zemí EU je samozřejmě specifická, neboť musí reagovat na problémy rozvíjejících se ekonomik a priority mohou být jiné než ve standardních tržních ekonomikách.

O úspěšnosti realizovaných koncepcí hospodářské politiky v **Irsku** není nutné pochybovat. Velmi zaostalé Irsko se na začátku 50. let zaměřilo ve své hospodářské strategii na modernizaci, což v jeho

případě znamenalo industrializaci doprovázenou urbanizací. Ne urbanizace jako řešení důsledků koncentrace výroby a kapitálu, ale jako cílenou činnost!

Současně s touto koncepcí byla systémově realizována regionální politika. V roce 1952 byl uveden v platnost zákon o nerozvinutých oblastech zaměřený především na západní části ostrova, jež byly příjemci speciálních kapitálových grantů na podporu rozvoje vybraných průmyslových oborů. Součástí těchto státních podpor byly náklady na kvalifikaci pracovní síly. Průmyslová a regionální politika plnila i strukturální funkce.

V témže roce, 1952, byla založena Irská exportní rada (IEB) na vypracování programu podpor irského exportu. Od konce 50. let bylo hlavní zaměření irské hospodářské politiky proexportní, tzn. že proinvestiční politika sledovala současně i vývozní aspekty. Na rozdíl od ekonomik jihovýchodní Asie ale Irsko stimulovalo celkovou internacionalizaci ekonomiky, tzn. proexportní strategie včetně propracovaného systému pobídek pro příliv kapitálu.

Integrální součástí celkové hospodářské koncepce v Irsku je uplatňovaná daňová politika adekvátní strategickým cílům, což v praxi znamená diferencovaný přístup v přímých daních k jednotlivým odvětvím. V průmyslu a finančnictví byla průměrná daňová sazba 10%, u ostatních sektorů 32%, tj. přibližně třetina průměru v EU. Evropská unie označila tuto irskou praxi za daňový dumping a požadovala vyrovnání specifických daní z příjmů na jednotnou úroveň pro všechna odvětví. Irsko v roce 1999 skutečně vyrovnalo příjmové daně, ovšem na 12,5 %... Vyšší míra zdanění je u nepřímých daní.

V porovnání s efektivností irské hospodářské politiky zřetelně kontrastuje vývoj v **Řecku**, které prošlo v letech po roce 1945 poněkud chaotickým společensko politickým obdobím. Situace se zklidnila až po roce 1974, kdy se k moci dostali socialisté a vydrželi ve vládě po tři desetiletí. Logicky se jejich vládní program vtělil i do praktikované hospodářské politiky.

Byl přijat program nacionalizace, resp. etatizace, jenž ale nepřinesl očekávané výsledky a ani v komparaci s podobnou strategií ve Francii, Itálii či Británii nebyl příliš efektivní. Zvyšování podílu řeckého státního sektoru vedlo v konečném důsledku k poklesu investic a reálného růstu.

Řecko také přistoupilo k regulaci cen a důchodů a k poměrně rozsáhlým veřejným výdajům, včetně státních investic. Fiskální expanze při klesajících rozpočtových příjmech vedly ke kumulaci veřejného dluhu.

Až v roce 1994 došlo k obratu, ale pouze deklarovanému, ne realizovanému v hospodářské politice ve snaze splnit maastrichtská kritéria. Teprve změna nejen vlády, ale především změna v čele socialistů vedla ke skutečnému obratu. Byla nastoupena cesta restriktivní strategie, začaly být redukovány veřejné výdaje a začal se realizovat privatizační program. Řecko dosud stojí před nezbytnou reformou sociálního a důchodového systému, který zatím vytváří velký tlak na sociální transfery.

V olympijském roce 2004 vyšlo najevo, že Řecko již od roku 1996 systematicky podvádělo při vykazování fiskálních výsledků. Náklady na obranu byly vyvedeny ze státního rozpočtu, čímž byl uměle snižován deficit a Řecko tak trvale porušovalo maastrichtské kritérium fiskální stability. Dostalo se tak podvodem do EMU. Nicméně v době platnosti eura na území Řecka byly důsledky podvodu pouze kárného typu.

Hospodářská praxe obou zemí Pyrenejského poloostrova je odlišná i přes velikou shodu jejich vývoje ve 20. století a i přes celou řadu obdobných problémů, které musely řešit po demokratizaci společnosti v polovině 70. let. Je zajímavé, že i přes pravicový charakter totalitních režimů, uplatňovaly extenzivní státní intervencionismus. Znamenalo to poměrně velkorysý sociální systém, díky němuž se zřejmě vyvarovaly tyto země extrémně levicovým experimentům.

Španělsko ještě za vlády generála Franca opustilo izolacionistické postoje a od počátku 60. let vytvořilo předpoklady pro postupnou internacionalizaci ekonomiky. V průběhu 70. a 80. let se španělská hospodářská politika zaměřila na restrukturalizaci ekonomiky ve směru modernizace agrárního sektoru a průmyslu. V 90. letech přistoupili ve Španělsku, tak jako i jinde, k restrikcím ve fiskální a monetární sféře, aby byla splněna maastrichtská kritéria. Mimo překročení státního dluhu, který v roce 1999 dosahoval 69,3 % HDP, ostatní plnili.

Daňové podmínky jsou upravovány tak, aby vytvořily příznivé podnikatelské klima, celkové zatížení odpovídá 34% HDP. Na léta 2001-2004 je připravena daňová reforma, v jejímž důsledku by měly klesnout maximální daně z příjmů.

V případě **Portugalska** museli řešit jiné problémy, ale vlastně se stejným úspěchem ohledně vstupu do měnové unie. Také došlo k redukci veřejných výdajů, také se v hospodářské politice zaměřili na hlubokou restrukturalizaci, ale na rozdíl od Španělska se Portugalsko nepotýká s nezaměstnaností. Součástí hospodářské strategie byl a je doposud program rozsáhlé privatizace, jejíž výnosy napomohly snížit deficit státního rozpočtu. V podstatě Portugalsko mělo v době rozhodování o členech EMU jediný problém, a to inflaci mírně převyšující maastrichtskou hranici.

V sociální oblasti stojí Portugalsko před nutnou reformou důchodového a zdravotního pojištění. Daňová politika je velmi příznivá, celková daňová zátěž je stejná jako u Španělska, čili 34 % HDP. Hospodářská politika Portugalska byla mimořádně úspěšná, neboť vstupovalo do ES v roce 1986 jako zcela nejchudší stát s 54 % životní úrovně, v současné době odpovídají jejich parametry zhruba 75 % průměru v EU.

C. Země severního rozšíření

Tato kategorie členských zemí jako stabilizovaných ekonomik využívala standardní hospodářské postupy, které se odlišují od potřebných přístupů v méně vyspělých ekonomikách předcházející skupiny.

Rakousko prošlo v poválečném období praktikovaným keynesiánstvím, protože nepřetržitě od konce války až do roku 2000 byla u vlády velká vládní koalice, která prosazovala značné sociální standardy. Systém sociálních záruk je nadprůměrný i v rámci západní Evropy, míra státních investic také. Součástí hospodářské strategie je sociální partnerství, kdy negociační proces probíhá mezi pěti partnery. Nevýhodou je nepružnost, přílišná kompromisnost. Na druhou stranu toto sociální partnerství plní stabilizační funkci a díky tomu také průběh hospodářských cyklů je v Rakousku mírnější než v sousedním Německu. Zajímavostí je nižší věková hranice pro nárok na čerpání starobní penze. V monetární politice je Rakousko velmi úspěšné, neboť jeho šiling patřil k nejstabilnějším měnám na světě.

V 90. letech byl přijat stabilizační plán, díky němuž se podařilo splnit maastrichtská kritéria, dokonce i ta fiskální. Daňový systém odpovídá vyšším sociálním standardům, celková zátěž odpovídá 43 % HDP.

Švédská hospodářská politika vedla k vytvoření skutečně fungujícího státu blahobytu s mimořádnými sociálními standardy. Počátky specifického švédského modelu hospodářské politiky spadají do druhé poloviny 30. let, což je vlastně i v Evropě unikátní. V jiných částech Evropy s budováním welfare state se začalo vesměs po roce 1945, někde až v 50. letech.

V roce 1936 byly zavedeny tzv. mzdové úsporové fondy, jejichž správcem je stát a odbory a jejichž funkcí je vyrovnávat platy v odvětvích s nižší produktivitou. Roku 1938 byl uzavřen tzv. historický kompromis mezi organizacemi zastupující zaměstnavatele a zaměstnance. Tato dohoda je institucionálním základem skutečně funkčního negociačního procesu na trhu práce.

Od 60. let se Švédsko zaměřilo na regionální politiku, neboť bylo konfrontováno s masovým exodem obyvatelstva z polárních regionů.

Příkladem je švédský model aktivní politiky zaměstnanosti. Švédsko se totiž nikdy neodpoutalo od idey plné zaměstnanosti, neboť podle Švédů je nezaměstnanost nedůstojná člověka i společnosti, a proto jsou vynakládány obrovské prostředky na snížení nezaměstnanosti, například cestou rekvalifikací, dalšího vzdělávání, podporou regionální i odvětvové mobility pracovních sil, dotacemi firmám útlumových oborů apod.

Zajímavostí také je, že do idey švédského sociálního státu nebyla nikdy začleněna představa masivního zestátnování. Pouze v 70. letech probíhala etatizace, ovšem jako podpora restrukturalizace útlumových oborů.

Daňová otázka nebyla ve Švédsku nikdy příliš zpochybňována – vysoké sociální garance vyžadují i vysokou míru redistribuce. Švédské daně po dlouhou dobu dosahovaly nejvyšších hodnot v západní Evropě, teprve až po roce 1998 je předstihly dánské daně. Celková daňová zátěž je nyní 51% HDP. V celé Skandinávii, tzn. i ve Švédsku ale panuje společenský konsensus ohledně ochoty je platit.

Finsko muselo po válce řešit problémy se zaostalostí své agrární ekonomiky, proto byla modernizace zaměřena na industrializaci a restrukturalizaci. V souvislosti s rozpadem sovětského impéria musela finská

hospodářská politika reagovat na nutné změny. V průmyslové politice se zaměřila na podpory investic do moderních technologií doplněné ochotou redukovat zastaralou výrobu a přeorientovat se na perspektivní obory.

Zároveň v monetární oblasti nastoupilo Finsko cestu restrikce a restrukturalizace bankovního sektoru. Ve fiskální sféře na jedné straně byly zredukovány do té doby velkorysé veřejné výdaje a také se sociální partneři dohodli na mzdovém moratoriu. Finsko je skandinávskou zemí se silnými sociálními standardy. Tomu odpovídá také i daňové zatížení, a to 47 % HDP.

III. Komparace nových členských zemí EU₁₃

Až dva ostrovní malé státy Kypr a Maltu, všechny další nové členské země prošly komunismem, režimem centrálně řízených ekonomik, potlačováním soukromého vlastnictví a podnikání. To vše samozřejmě vede k mnohým problémům institucionálním, ekonomickým i sociálním, to vše zvyšuje heterogenitu Evropské unie. Všechny tyto státy musely projít náročným a dlouhotrvajícím procesem institucionální a ekonomicko-sociální transformace, jejíž forma, metoda, doba i efekty se lišily stát od státu.

Výrazné rozdíly byly patrné také ve výkonnosti jednotlivých ekonomik, v jejich odvětvové struktuře, trhu práce – ostatně tak, jako v rámci EU₁₅. Znamená to tedy, že ani EU₁₃ nebyla a není homogenním celkem, byť většinové mínění na Západě se shoduje na mnoha charakteristikách typických jen a pouze pro Východ Evropy³⁶.

Nové členské země EU vytváří jisté přirozené či historicky podložené koalice – jak formální, tak neformální, či ad hoc. Institucionalizovanou kooperací je jistě seskupení zemí Baltské rady, Černomořské synergie či Visegrádské skupiny. Zcela mimo regionální spolupráci stojí středomořské ostrovní státy EU, které sází spíše na bilaterální režim. Jedná se o Maltu a Kypr.

Malta je městský stát se zhruba 400 tisíci obyvatel. Je bývalou britskou kolonií, která postupně přes autonomii v roce 1921 se dopracovala nezávislosti v roce 1964. Britským dědictvím zůstává doposud systém právní a vzdělávací, tolik formální instituce. V té neformální oblasti je maltský život ovlivňován třemi působícími vlivy, které se někdy sladí, někdy sváří. Malta je geograficky velmi blízko Itálii a severní Africe. Spolu s britským přetrvávajícím vlivem je tedy ekonomika Malty výslednicí různorodých vektorových sil. Jistou zvláštností byl fakt, že maltská lira byla po desetiletí nejsilnější měnou světové

³⁶ Členění na střední a východní Evropu je imanentní pouze středoevropským národům. Jedna z mála věcí, na kterých se západní a východní evropské národy shodnou, je, že něco jako střední Evropa je umělým konstruktem. Společnosti zemí obývající geografický střed Evropy jsou ale jiného názoru, pro něž nalézají argumenty především v institucionální oblasti (příslušnost k západní větvi křesťanství, více jak tisíciletý germánský vliv oproti byzantskému či ruskému na východě).

ekonomiky - vzhledem k faktu, že nejdůležitější komodity musí Malta dovážet, nebyl to špatný kalkul. Ovšem to je již minulostí, když v roce 2008 vstoupila Malta do EMU.

Strukturálně není maltská ekonomika příliš diverzifikovaná, hlavním sektorem je cestovní ruch a na to navázané stavebnictví. Malta je výrazně závislá na dovozu energetických zdrojů, ale i pitné vody a zemědělských komodit a potravin. Z hlediska hospodářské politiky zcela jistě nejde o liberální ekonomiku, stát si ponechává poměrně velkou část výkonné moci i v rámci podnikání.

Kypr je další členskou zemí EU se specifickými charakteristikami, bohužel i přetrvávajícími problémy. Oproti Maltě má přibližně dvojnásobek obyvatel³⁷, také získal nezávislost o čtyři roky dříve roku 1960 (jeho statut před nezávislostí nebyl formálně koloniální, ale jako britské mandátní území). Ovšem jeho novodobý vývoj je poměrně drastický – v roce 1973 si řecká vládnoucí junta usmyslela, že Kypr připojí k Řecku, což se jí sice nepodařilo a dokonce ji to „zlomilo vaz“, ale Kypr nese následky doposud. Jde o to, že na řeckou okupaci okamžitě zareagovalo Turecko jako tradiční řecký rival a jeho vojsko se vylodilo na Kypru. V důsledku těchto událostí let 1973-74 je Kypr doposud rozdělen na řeckou a tureckou část³⁸. Členem EU je pouze jeho řecká část (teritoriálně a populačně větší část).

Členská země EU Kypr má pochopitelně blízko k Řecku, což se projevuje především v bankovním sektoru. Ovšem prostřednictvím pravoslavného náboženství má velmi blízko k Rusku. A vzhledem k daňové politice, která činí z Kypru daňový ráj přímo v rámci EU, nemá o bohatou klientelu z Ruska nouzi. To byl ostatně důvod, proč během krize eurozóny 2008-2012 musel Kypr na hraně státního bankrotu přijmout velmi tvrdé podmínky konsolidace, do té doby nepoužité jinde – Německo jako hlavní financér krize odmítlo sanovat kyperské (= ruské, tedy mimo-unijní) nesplacené úvěry. Kromě toho je jasné, že kyperská daňová politika vytváří silně konkurenční prostředí na vnitřním trhu EU, protože z DPH jsou vyňaty následující služby: nájemné, zdravotnické služby, pojištění a finanční služby, loterie, kulturní služby a sport, převod nemovitého majetku – tzn. 0 %. Nabízí se otázka ad absurdum – z čeho se vlastně platí DPH??? Kromě toho patří Kypr mezi offshore´s a shipping´s countries, což znamená, že těžiště tvorby produktu nebude asi jen v cestovním ruchu, ale především v daňově uznatelných položkách.

III. 1 Výchozí podmínky nových členských zemí EU – střední a východní Evropa

Původní ideou socialismu byla společenská spravedlivost, ovšem realita byla už jen pro některé. Přesto v první fázi došlo k akceleraci rozvoje, především zrychlené industrializaci těch méně vyspělých zemí. Bohužel následovala likvidace soukromého vlastnictví a nahrazování „společenským, všelidovým“ – ale velká diference u jednotlivých států.

Centrální řízení ekonomik, střednědobé plány. Monopolizace, kartelizace ekonomik, což vedlo k deformaci ekonomického chování. Politická diktatura stála mj. na omezování osobní svobody a tím i

³⁷ Celkově na Kypru žije přes 800 tisíc lidí, a tzv. vládou, tj., řecké části kontrolovaných území asi 750 tisíc.

³⁸ Před dlouho připravovaným východním rozšířením, které se týkalo i Kypru (a Malty), se v kyperské otázce angažovala EU ve všech možných patrech rozhodovací hierarchie; OSN v čele s tehdejším generálním tajemníkem Kofi Anann. Cílem bylo, aby do EU vstoupil Kypr jako jednotný stát, tzn., aby se sjednotil. Nepodařilo se – proti byli jednou řečtí Kyřané, podruhé turečtí, pak zase řečtí atp.

zodpovědnosti. Na druhou stranu ale bylo ústavně garantováno právo na práci, současně s povinností pracovat. Výsledkem pak byla umělá přezaměstnanost na jedné straně a strukturální nezaměstnanost na straně druhé. S tím souvisely i široké sociální garance – většinou, vysoká míra sociálních jistot a sociální solidarity, redistribuce důchodů ad maximum.

Dalším specifikem byla centrální tvorba cen na nákladové bázi, ale modifikovaně – diferenciací cen dle hierarchie potřeb, tzv. záporné daně z obratu, což umožňovalo subvencování cen základní a běžné potřeby při jejich kompenzaci tzv. zdaněním luxusu (vč. aut, elektroniky apod.)

Omezené disponibilní zdroje byly řízeny centrální nabídkou, která měla snižovat chronicky chybějící zboží na trhu. Nepodařilo se, takže socialistické státy měly charakter nedostatkové ekonomiky. Důsledkem trvalého převisu poptávky nad nabídkou byl rozsáhlý černý trh v objemu až kolem 50 % nabídky, finanční spekulace a vysoký podíl netržní produkce – samozásobitelství, kutilství

Původně komplementární charakter jednotlivých států, kdy v rámci integračního projektu Rady vzájemné hospodářské pomoci (RVHP) byly přidělovány produkční kvóty a také exportní, které musely být dodrženy i na úkor nedostatku na domácím trhu jednotlivých zemí. Jednalo se o direktivně řízenou integraci Sověty. Proto po rozpadu RVHP se projevila řada odstředivých tendencí, doprovázených často i nacionalismem. Prakticky okamžitě po revolučním podzimu 1989 se východní trhy RVHP rozpadly.

Hospodářská diferenciací centrálně plánovaných ekonomik (CPE) vycházejících z historických předpokladů nebyla překonána - ani proces řízené industrializace nevyrovnal rozdíly. Důvodem byla záměrná deformace ve struktuře výroby a obchodu, protože výrobní kapacity sovětských satelitů byly formovány pro zásobování sovětských trhů, pro jejich potřeby. Důsledkem pak byla nízká míra specializace, pomalý růst kvality (nenáročné trhy), pomalá implementace moderních technologií. Vnitřní důvodem byl diktát z Moskvy a přidělování produkčních kvót a základního souhlasu s nejnovějšími technologiemi vč. výrobků s vyšším podílem přidané hodnoty, které z prestižních důvodů monopolizoval Sovětský svaz – příkladem byla např. výroba silnějších aut. Vnější příčinou byla dlouhodobá technologická blokáda ze strany západních zemí – viz program COCOM.

Komunistická diktatura musela vynakládat značnou část prostředků na udržení mocenského postavení, což vedlo k podkapitalizování ekonomiky a nižší míře investic do rozvoje či modernizace. Specifikem socialistických zemí vláda politicky a ideologicky dosazovaných laiků, kteří výrazně snižovali efektivnost systému.

III. 2 Vývoj zemí střední a východní Evropy

Do Evropské unie vstoupily Česká republika a Slovensko jako samostatné suverénní státy, ovšem po většinu 20. století byly spojeny v jednom společném státě – Československu. Také pád komunismu a počátek transformace začínaly v tehdejší Československu.

Československo patřilo v meziválečném období k demokratickým a ekonomicky prosperujícím státům, což ovšem skončilo po komunistickém puči v únoru 1948. Výsledkem byla násilná kolektivizace

zemědělství, jejíž rozsah a intenzita byla srovnatelná jedině se Sovětským svazem či Bulharskem. Dalším specifikem byla likvidace jakéhokoliv podnikání, vyvlastnění veškerého majetku sloužícího k ekonomickým účelům. Ve střední Evropě bylo tak Československo sovětizováno nejvíce – ostatní země nekonfiskovaly veškerý soukromý sektor, pouze Československo.

Vzhledem ke strmému pádu ekonomické efektivity byl již na konci 50. let spuštěn program reformy řízení národního hospodářství. Tzv. Rozsypalova³⁹ reforma v letech 1958-61 vedla k přesunu kompetencí ministerstev z přímého řízení ve prospěch plánování a převedla plánovací praxi z dlouhodobého na střednědobý horizont – tzv. pětiletky. Brzy následoval další pokus o změny v řízení ekonomiky tzv. Šikovou⁴⁰ reformou z let 1963-68, která byla poměrně radikální. Plánování mělo sice zůstat podstatou socialistického řízení, nicméně mělo jít jen o kvantifikovatelný rámec v dlouhodobém horizontu. Revoluční myšlenkou bylo přenést investiční zodpovědnost alespoň částečně na podniky – Šik navrhoval, aby nebyly tyto investice kryty pouze ze státního rozpočtu, ale aby část zisku byla ponechána samotným podnikům. Návrh počítal se zavedením hospodářské soutěže mezi podniky, což bylo pro komunisty naprosto nepřijatelné jako příliš tržní prvek. Totéž i na trhu práce, ovšem při nedotknutelnosti povinnosti pracovat a mít právo na práci. Reforma vedla k odstranění mzdové nivelizace a mzdy se odvíjely od výkonu pracovníka. Tím ale byla narušena Rozsypalova úprava vedoucí k vytvoření mzdových tabulek.

Rok 1968 a invaze vojsk Varšavského paktu do Československa jakékoliv reformní procesy ukončila, přišlo období normalizace, která veškeré reformy 60. let zamítla. V roce 1980 byl vyhlášen Soubor opatření ke zdokonalování soustavy plánového řízení národního hospodářství, který reagoval na zvýšení cen energetických surovin v 70. letech a měl řešit neustále klesající výkonnost hospodářství. Nevyřešil, protože onen Soubor opatření přinášel jen kosmetické změny, ne podstatné.

V roce 1986 vyhlásil poměrně reformní vůdce SSSR Michail Gorbačov tzv. perestrojku, což do jisté míry lze označit za částečně protržní, či spíše liberalizační soubor reforem. Českoslovenští komunisté museli taktéž reagovat na sovětské změny a výsledkem byl dokument Přestavba hospodářského mechanismu z roku 1987, který prakticky nepřinesl nic inovativního. Jen se trochu snížila byrokratická zátěž řízení.

Pak přišel revoluční rok 1989, pád železné opony, pád komunismu a začaly se připravovat zásadní změny. Po prvních demokratických volbách v červnu 1990 byla sestavena vláda, která připravila podrobně program transformace a v dokumentu Scénář ekonomické reformy deklarovala strategický záměr: „začlenit ČSSR jako rovnocenného partnera do světové ekonomiky a integračních procesů, což si vyžaduje složitý ekonomicko-sociální manévr“⁴¹, s cílem transformovat zásadně, rychle ekonomiku směrem k tržnímu vývoji. Jako transformační metoda byla zvolena tzv. šoková terapie, která měla

³⁹ Kurt Rozsypal – hlavní teoretik prvních pokusů o reformu sovětského ekonomického modelu. V době normalizace se stal výkonným poslancem a zastáncem normalizace.

⁴⁰ Ota Šik – koordinátor a propagátor hospodářských reforem, které byly označovány za tzv. třetí cestu. Jako aktivní účastník Pražského jara po jeho rozdrčení emigroval do Švýcarska.

⁴¹ Programové prohlášení vlády, MF ze 4. 7. 1990

v rychlém sledu načasovat fundamentální změny právního i ekonomického prostředí. Tak se i nakonec stalo, byť v některých oblastech o šokovém přístupu nešlo hovořit – např. reformy na trhu práce. Ale ve střední a východní Evropě jsme byli vlastně jediní.

Transformační kroky se týkaly celého spektra oblastí celospolečenského vývoje, nejdůležitější byly nasměrovány do právní, ekonomické a sociální roviny. Zásadní byly např. legislativní změny umožňující soukromé vlastnictví, úpravy měnového kurzu, liberalizace cenové tvorby od ledna 1991, tzv. malá privatizace⁴² od února 1991, příprava velké privatizace, která startovala formou kupónové privatizace⁴³ o rok později (1. vlna 1992).

Rok 1993 byl přelomový v porevolučním vývoji, neboť došlo k rozpadu československé federace a vzniku dvou samostatných států – ČR a SR. Dle dohody obě nástupnické republiky byly integrovány celní a měnovou unií, která ovšem vzala po pěti týdnech za své, neboť výkonnost se značně lišila, což se promítalo do tlaku na oddělení měny. Po stránce probíhající transformace vstoupil v platnost nový daňový systém, a to v obou republikách, kompatibilní se základy daňového režimu Evropské unie. V ČR v roce 1994 byla spuštěna druhá vlna privatizace, v roce 1995 se ČR stala jako první z postkomunistických zemí členem OECD, tzv. klubu bohatých. Bylo to jisté uznání reformního úsilí české vlády, nicméně česká ekonomika v rámci socialistických zemí patřila vždy mezi ty nejvyspělejší. Podmínkou našeho přijetí byly i úpravy měnového režimu ve prospěch plné konvertibility české koruny.

Dosavadní vcelku úspěšný průběh transformace české ekonomiky začal od roku 1996 získávat jisté trhliny, které vyvrcholily ekonomickou depresí v letech 1997-1998. Vývoj české ekonomiky v 90. letech lze sledovat v amplitudách: I. prudký propad na počátku dekády v důsledku rozpadu vnitřní organizace ekonomiky, rozpadu východních trhů, tedy našich exportérských odbytišť – II. poté konsolidace při velmi slušné míře inflace, resp. procesu disinflace, což bylo u tranzitivních ekonomik zcela ojedinělé; kupodivu ani celková míra nezaměstnanosti neodpovídala razantním reformám, ovšem je otázka, nakolik to byla přetrvávající přezaměstnanost, nakolik ne, přesto ale v komparaci s ostatními státy mimořádně nízká; do roku 1995 aktivní saldo běžného účtu platební bilance (porovnání exportu a importu zboží i služeb) – III. stále rostoucí pasívum běžného účtu, problémy s měnovým kurzem, s krachy bank, s tzv. tunelováním⁴⁴, což vše přivedlo ekonomiku do fáze deprese umocněné v roce 1997 ještě politickou krizí a pádem vlády.

Zhodnocení vývoje v ČR v 90. letech je následující – podařila se zásadní změna institucionálního a ekonomického prostředí, i při značných institucionálních nedostatcích; přesto je patrná nutná konvergence k institucionálnímu prostředí EU a jejímu *acquis communautaire*; hlavní problémy s bankovním sektorem nucenými krachy komerčních bank – tunelování; analogicky zneužití a tunelování i u velké privatizace; celkově nevyvážený hospodářský rozvoj, neboť po vcelku úspěšné sanaci nákladů

⁴² Týkala se malých provozoven a probíhala formou aukcí.

⁴³ Privatizační program velkých firem prostřednictvím tzv. kupónových knížek, které si plnoletí občané mohli zakoupit za symbolickou cenu 1000,- korun, a jejíž kupóny mohli dle vlastního rozhodnutí uplatnit při nákupu akcií těch firem, které byly do konkrétní privatizační vlny zahrnuty. V Československu proběhla pouze jedna privatizační vlna, v ČR pak ještě druhá, Slovensko od druhé odstoupilo.

⁴⁴ Podvodné vyvádění svěřených prostředků z firmy. Termín, kterým čeština obohatila mezinárodní slovník. Bohužel...

zásadních reforem na začátku 90. let v polovině 90. let slibný ekonomický růst cca 5 %/1995, 1996 – ale pak deprese 1997-98.

Slovensko si zvolilo samostatnou cestu, prosadilo rozdělení Československa a nutno dodat, že za to neslo i značné náklady. V první řadě přišlo Slovensko o transfery z federálního rozpočtu, neboť česká republika byla nejen větší (10 milionů obyvatel z celkových 15), ale výkonnější a s lepší strukturou průmyslu. Zatímco na Slovensku byl alokován především těžký průmysl, v ČR byl vedle téhož i výraznější podíl zpracovatelského průmyslu vytvářející vyšší podíl přidané hodnoty. Jednoduše řečeno, modernější struktura ekonomiky. Co se týče agrárního sektoru, i v Čechách a na Moravě bylo rozmístění zemědělské výroby geograficky výhodnější, než v horských oblastech Slovenska, i přes Dunajskou nížinu na jihu.

Ztráta transferů vedla k výraznému poklesu domácí poptávky, rozpad východních trhů poznamenal slovenský průmysl drasticky a vedl ke krachu mnoha velkých podniků se sociální zodpovědností v regionech, tudíž výsledkem byla až dvouciferná nezaměstnanost.

Na rozdíl od ČR mělo Slovensko dlouho aktivní obchodní bilanci, která se ale překloupila do pasíva 1997; od roku 1996 dochází ke zhoršování makroekonomické stability, rok 1997 je i pro Slovensko krizovým rokem tak, jako pro ČR. O to horší, že Evropská unie rozhodla o způsobu chystaného rozšíření a zvolila tehdy tzv. princip vln, kdy do první vlny vybrala šest zemí dle jejich transformačních úspěchů. A Slovensko v ní chybělo. Ostatně podobně tak jako ČR, měla i SR problémy institucionálního charakteru v souvislosti s korupcí, špatnou jurisdikcí, nízkou vymahatelností práva. Ovšem ještě něco navíc – politické mafie ohrožující samotnou podstatu státu – politické únosy, vraždy – to je spojováno v EU snad jen s Rumunskem a především Bulharskem.

V roce 1998 dochází k zásadní změně, ve volbách končí dosavadní vládce Vladimír Mečiar a nastupuje nová vláda pod vedením Mikoláše Dzurindy a jeho ministra financí Ivana Miklóše. Jsou připraveny systémové a vzájemně provázané reformy, které chudé a makroekonomicky rozvrácené Slovensko přivedlo ke stabilitě, prosperitě a mezinárodnímu uznání. První daňové změny přišly v roce 2000, ale zásadní reforma daní přišla až 2004 doprovázená sociální, silně restriktivní reformou a změnami na trhu práce. Konsolidace veřejných financí, stabilita měnového kurzu umožnila, že Slovensko vstoupilo v roce 2009 do eurozóny – jako druhá postsocialistická země po Slovinsku. A během finanční krize, následně krize eurozóny se Slovensko etablovalo jako spolehlivý partner. Co je důležité – na svém členství v EMU Slovensko vlastně vydělává: největší podíl svého zahraničního obchodu má s jinými státy EMU; i přes krizi patřila slovenská ekonomika k těm, které vykazovaly alespoň nějaký růst, byť ne ohromující.

Maďarsko je zemí, která po politické stránce prošla nejhrůznějšími projevy sovětského imperialismu – viz revoluce 1956 a až 5000 mrtvých včetně popraveného premiéra Imre Nagy⁴⁵, ale na druhé straně

⁴⁵ Jediný popravený premiér v Evropě po druhé světové válce! A včetně části jeho vlády. V tzv. civilizované Evropě...

začala s reformami, které byla schopna nejen prosadit, ale i udržet, již v 70. letech⁴⁶. 1972 začala platit první pravidla pro společné podniky se zahraniční kapitálovou účastí včetně z kapitalistického světa (!), postupná liberalizace cenové tvorby, která pak v roce 1989 dosáhla meze 63 %. O deset let později 1982 postupná transformace bankovního sektoru ve prospěch soukromých firem s napojením na zahraniční převody. Maďarská ekonomika netrpěla tak jako Československo či Polsko nedostatečným zásobováním, porevoluční (1956) dlouholetý vládce János Kádár dbal na dostatečnou nabídku zboží na trhu, ovšem na úkor zvyšujícího se zadlužení – podobně jako v Polsku.

V roce 1988 se prosadilo ve vládnoucí straně komunistů reformní křídlo, které připravilo zásadní změny – již 1989 na mimořádném sjezdu se tato komunistická Maďarská socialistická dělnická strana rozpustila, resp. transformovala v levicovou stranu sociálně-demokratického stříhu západního charakteru. K moci to vyneslo vládu Mikloše Németh a deklarovaný cíl vytváření podmínek pro tržní hospodářství!!!

K reformní strategii – sice se pokoušeli prosadit také šokovou metodu - tzv. Kupa⁴⁷ program, ale voliči to odmítli, protože v makroekonomické destabilizaci žili příliš dlouho a další omezování nechtěli. Proto oficiálně zvolenou strategií transformace Maďarska byl gradualismus čili pozvolné, resp. postupné reformy, které navazovaly na ty předcházející. Ostatně tu byl i historický precedens – Maďarsko navazovalo v 90. letech na reformy od 70. let – postupně, gradualisticky. Podobně jako Polsko.

Jenže problémy nejenže neustupovaly, ale naopak se vršily, takže další vláda přišla s další reformním návrhem – tzv. Bokrosovým⁴⁸ balíkem v roce 1994, který byl hodnocen jako nejradikálnější reformní pokus Maďarska. Výčet opatření je impozantní: devizové restrikce, dovozní restrikce, mzdové restrikce ve státních podnicích, sociální redukce. Ovšem plány nebývají totožné s výsledky. Kromě toho je pikantní, že tuto liberální protržní reformu silně kritizovala tehdejší opozice Fidezs v čele s Viktorem Orbánem, tehdy výrazně pravicová strana, která se ve volbách 1998 dostala k moci a – vlastně pokračovala v Bokrosových reformách, jen je vydávala za své.

Další zlom ve vývoji maďarské ekonomiky či celé společnosti přinesl rok 2008-2009, kdy tehdejší premiér Ferenc Gyurcsány přiznal odpovědnost za matení veřejnosti ohledně hospodaření státu („lhalí jsme ráno, lhalí jsme v poledne, lhalí jsme večer“). Maďarsko bylo na podzim 2008 postiženo globální finanční krizí, neboť většina soukromých i podnikových úvěrů byla v eurech či švýcarských francích, jejichž prostřednictvím „nákaza“ finanční krize postihla i běžné domácnosti. Před státním bankrotem zachraňoval Maďarsko Mezinárodní měnový fond společně s Evropskou centrální bankou. Podobně jako Lotyšsko.

Ačkoliv se aktivně snažil řešit chronickou plynovou rusko-ukrajinskou krizi, která v lednu a únoru 2009 trápila i část Evropské unie, sám nabídl v březnu 2009 rezignaci. Nakonec se zpátky vrátil do čela vlády Viktor Orbán z protilehlého politického tábora, ovšem s politikou nyní výrazně nacionalistickou v politickém slova smyslu a ekonomicky protekcionistickou (co mu členství v EU dovolí). Orbán prosadil

⁴⁶ Na rozdíl od Československa, které v normalizaci odvrhlo veškeré reformní kroky a jejich efekty.

⁴⁷ Mihály Kupa, ministr financí a autor radikálních reforem zaměřených především na striktní snížení inflace a zahraniční zadluženosti

⁴⁸ Lajos Bokros byl ministrem financí

přijetí mnoha kontroverzních zákonů jako např. jazykový zákon, zákon o občanství, omezení svobody médií, omezení autonomie centrální banky.

Polsko patří mezi středně velké ekonomiky, dnes i s výrazným vlivem v EU – z nových členských zemí jistě nejvýraznějším – dnes mj. díky vstřícné proevropské politice. Jeho historické zkušenosti jsou ale dost špatné. Na konci 18. století si území Polska rozdělilo mezi sebou Německo, Rusko, Rakousko. Tzv. trojí dělení Polska zanechalo své důsledky dodnes v různé míře efektivity, institucionálního režimu, produktivity práce. Další ranou suverenitě byl Pakt Ribbentrop-Molotov ze srpna 1939, který v tajné dohodě vytýčil demarkační linii mezi Němci a Sověty dle řek Narew, Visla a San, čímž bylo roztrhání Polska stvrzeno i další desítky let. Ostatně oficiální počátek druhé světové války je spojen s invazí hitlerovského Německa na polské území 1. září 1939. A Stalin zabíral „svá“ území dle paktu Ribbentrop-Molotov, po napadení SSSR Hitlerem 21. 6. 1941 Stalin považoval Polsko za svou přirozenou sféru zájmů. 30. 6. 1946 v Polsku proběhlo kontrolované referendum o politických, hospodářských a územních otázkách – zfalšování výsledků pro SSSR – represe: až 4 000 rozsudků smrti.⁴⁹

V červnu 1956 propukly stávky v Poznani, podobně jako v NDR. Předmětem byly ekonomické, sociální a pak i politické požadavky, bohužel to skončilo zhruba 100 obětí, ale pozitivním výsledkem byl dohodnutý odchod sovětských poradců z armády. Změna v čele vlády - Wladyslav Gomulka premiérem, nicméně nešlo o neposkvrněného politika, možná toho, co prohlédl. Za jeho vlády se zpomalila kolektivizace zemědělství⁵⁰; restrukturalizace a realokace investic z těžkého průmyslu do zpracovatelského. Ale během 60. let dochází v silně katolickém, byť komunistickém, Polsku k populačnímu boomu. Při nedostatku potravin, především chleba, propukají hladové bouře, které vyvrcholily vyhlášením generální stávky 13. 12. 1970 jako reakce na naprosto nepostačující nabídku potravin a následně krvavým potlačením, za nímž stály rozkazy Gomulky.

Změna ve vedení - premiérem se stal Edward Gierek – technokrat, s nímž je spojeno období tzv. konzumního socialismu spojeného s vysokou mírou investic. Ale klid netrval dlouho, 1976 vypukly nepokoje, kdy se rozbuškou stal přidělový systém na cukr a současné průběžné zdražování potravin, tedy kombinace nedostatku s vysokými cenami. Na podzim 1980 byly uznány za legitimní nekomunistické odbory, a to včetně později ikonické Solidarity. Právě ona Solidarita vydala v červnu 1981 Provolání k národům východní Evropy, na což Brežněv zareagoval přípravou sovětské intervence (Plán Krkonoše), Poláci se ale bránili - stávky v Gdaňsku – Solidarita v čele s Lechem Walesou, ale nakonec 13. 12. 1981 provedl Wojciech Jaruzelski⁵¹ vojenský převrat se stanným právem a internací předáků stávky včetně Walesy.

⁴⁹ Sovětizace Polska nebyla ponechána náhodě, ale cílené kampani: 22. 7. 1944 byl založen Polský výbor národního osvobození, což nebylo nic jiného než platforma promoskevského odboje, zcela řízeného z Moskvy; na zfalšování výsledků referenda 1946 se podílel Wladyslav Gomulka, pozdější premiér 1956-70

⁵⁰ která v té době již byla fakticky dokončená v Československu

⁵¹ Kontroverzní postava polských dějin: generál, který převzal pučem moc, ovšem takřka na poslední chvíli před avizovanou intervencí sovětské armády. V 90. letech stál dvakrát před soudem pro vlastizradu, pokaždé byl rozsudek vůči Jaruzelskému jasný – nevinný, resp. neprokázána vina. Zemřel 2014.

1982 začátek hospodářských reforem motivovaných snížením zahraničního zadlužení, problém podobný jako v Maďarsku této doby. Nicméně celkově neúspěšné.

Hned na počátku roku 1989 dochází ke zhroucení ekonomiky, neboť závažné hospodářské problémy nešly překlenout: inflace až hyperinflace r. 1989, obrovský zahraniční dluh. Proto v září 1989 je instalována první nekomunistická vláda (!) a Tadeuzs Mazowiecki jako premiér a jeho stabilizační program: fiskální stabilizace, restriktivní důchodová a monetární politika, také již první licence pro soukromé obchodní banky. V roce 1990 přichází začátek reálné transformace pod vedením radikálního ekonoma Leszka Balcerowicze s návrhem šokové terapie, která ale neuspěje. Podobně jako ve stejné zkoušeném Maďarsku politické strany, voliči již mají dost omezování čehokoliv. Rozdíl oproti Československu – neměli jsme se tu dobře, ale nebyl zásadní nedostatek. Ano, na trhu chyběly často naprosto běžné komodity, ale ne základní potraviny, na rozdíl od Polska. U nás opravdu nebyly hladové bouře jako v Polsku. V tom byli naši soudruzi prozíravější.

V roce 1992 přišla daňová reforma, 1994 – částečná kupónová privatizace při zásadě, že 15% akcií bude vždy formou zaměstnaneckých akcií – správcem Národní investiční fondy, ale specifika, problémy: nízký zájem zahraničních investorů, časově náročný způsob případ od případu; role silných odborů brání „své“ podniky a politická vůle jednat tvrdě kolísala. Nicméně v Polsku začala privatizace vlastně již za Gierkovy éry, a to 1981 tzv. komercializací nebo-li korporatizací, což byla transformace státních podniků v akciové společnosti či společnosti s ručením omezeným.

Polsko podobně jako Maďarsko bylo průkopníkem penzijní reformy, v jejímž rámci byl od roku 1998 založen více-pilířový systém. Bohužel oba státy jej později v důsledku finanční krize zrušily: Maďarsko v roce 2010 (pikantní je, že ho zavedla vláda Viktora Orbána 1999, jeho další vláda jej pak zrušila o jedenáct let později); Polsko 2011 – „dočasné“ zestátnění výnosů soukromých penzijních prostředků Donaldem Tuskiem, 2013 – zestátnění bez náhrady státních dluhopisů soukromých penzijních fondů (D. Tusk).

Celkově lze říci, že Polsko po roce 2000 silně akcelerovalo svůj rozvoj, ekonomika prochází fundamentální restrukturalizací. V době globální krize se polská ekonomika těšila poměrně pevnému zdraví, protože v roce 2010 byla jedinou členskou zemí EU, která vykazala ekonomický růst.

Pobaltské republiky jsou specifické v mnoha směrech. Jsou nejvýchodněji a také nejseverněji položené nové členské země na přímé hranici s Ruskem. Jako země, které byly Sovětským svazem anektovány, byly integrální součástí sovětského prostoru, což nese problémy dodnes. Rusové si totiž dělají na ně doposud nároky. Kromě toho etnické složení těchto republik je poměrně barvité, nicméně velkou část populace tvoří Rusové, kteří se také nechtějí smířit se samostatností těchto zemí, ale vystěhovat se do Ruska také nechtějí. Jejich historie je dost pohnutá – napřed byly od 13. století násilně christianizovány německými rytířskými řádů, pak byly součástí různých říší (Německa, Polska, Ruska), po první světové válce získaly nezávislost, ovšem pak byly okupovány Hitlerem a nakonec je anektoval Stalin. Vyhlášení nezávislosti v roce 1990 neprošlo, Gorbačov poslal tanky, reálně až po rozpadu SSSR v roce 1991.

Struktura jejich hospodářství prochází postupně změnami, neboť je již velmi zastaralá a nevyhovuje potřebám současnosti. Tak jako ostatní socialistické země, byla odvětvová struktura přizpůsobená potřebám SSSR, tzn. především těžký průmysl. Na druhou stranu ale Pobaltské republiky byly nejvyspělejšími ekonomikami v rámci SSSR.

Litva jako první z nich zkusila vyhlásit nezávislost 11. března 1990, ovšem odpovědí z Moskvy byla hospodářská a vojenská blokáda trvající až do srpna 1991, kdy v Moskvě proběhl vojenský puč komunistických konzervativců. Ten sice po třech dnech skončil, protože veřejnost se proti komunistům obrátila, ale celý Sovětský svaz šel ke svému rozpadu, což bylo vypořádáno ke konci prosince 1991. V takovéto atmosféře již Sověti neměli sílu ani kapacity na blokování nezávislosti jakékoliv země.

Litva hned po vyhlášení nezávislosti v březnu 1990 se odpojila od sovětského rublu a zavedla prozatímní měnu, která pak byla obnovena 1994 – litas, vázaná na USD. Blokáda ale vedla k naprostému propadu trhů a nedostatku základních komodit, což se promítlo do hyperinflace přetrvávající ještě v roce 1992 (1050 %). Ještě během blokády spustili první vlnu privatizace probíhající v letech 1991-1995 prostřednictvím voucher (kupóny) – analogie k české kupónové privatizaci: občané obdrželi zdarma určitý počet voucherů=investičních poukázek s možností jimi privatizovat byty, půdu, ale i akcie podniků. V agrární oblasti se rychle odpoutali od sovětské kolektivizace prostřednictvím řízeného zániku socialistických družstev, vzniku rodinných farem a zemědělských společností. Energeticky je Litva závislá na dovozu, protože jedinou jadernou elektrárnu musela uzavřít dle přístupové dohody pro technologickou zaostalost v roce 2010. Nadále čas od času pokračují obstrukce ze strany Moskvy, kdy pod záminkou havárií ropovodu zastavuje dodávky ropy.

Litvě nabízí nadstandardní spolupráci Dánsko, dnes již i Polsko, tradiční historický soupeř Litvy. Jenže historická rezidua čas od času zatíží vzájemné vztahy: Polsko-litevská unie 1569-1791, pak společný unitární stát do roku 1795; poté součást Ruska od porážky Napoleona Alexandrem; za první světové války součást Německa.

Lotyšsko má historické vazby na Polsko, Švédsko, Rusko – vždy jako podmaněné území. Ovšem Švédové dnes hrají roli pomocníka v EU a staví se jako protektor lotyšských zájmů. Poměrně dobrá výchozí situace v 90. letech – relativně rozvinutá infrastruktura, v rámci SSSR jedna z nejbohatších a nejvýkonnějších, přesto ale okamžitá transformace komplexní charakter, vyjma privatizace. Také Lotyši se odpoutali v roce 1990 od rublu a zavedli prozatímně Bol, v roce 1993 měnu zreformovali a zavedli novou – Lat vázaný na SDR⁵². Liberalizace cen a příprava nového daňového systému začala již před vyhlášením nezávislosti – vlastně příprava během blokády Litvy – vyčkávání, protože pouze Litva si dovolila vyhlásit nezávislost v roce 1990.

1994 byl přijat jazykový zákon, který nakazuje, aby naturalizovaný lotyšský občan byl schopen dorozumět se lotyšsky; spolu se školským zákonem, který měl sjednotit ruský a lotyšský vzdělávací systém – Rusové se totiž odmítají učit lotyšsky a trvají na používání ruštiny jako úředního jazyka.

⁵² SDR = Special Drawings Rights, bezhotovostní měna pro úvěrování v rámci Mezinárodního měnového fondu.

S jazykovým zákonem souvisí i zákon o občanství – v roce 1991 byl obnoven zákon z roku 1919, na jehož základě má nárok na lotyšské občanství ten, kdo jej měl před rokem 1940 (ruská anexe) a jeho potomci. Ostatní musí prokázat znalost lotyštiny a reálií. Ti, kteří ignorují požadavky Lotyšska, se dopracovali problematického postavení ne-občana jako obyvatele Lotyšska, ale bez jeho státního občanství i občanství jiného. V podstatě se to týká pouze Rusů tvořících zde třetinu populace, kteří zde chtějí zůstat, ale nechťejí se přizpůsobit a nenaučili se lotyšsky. Tzv. ne-občané mají ztížený přístup k podnikání, k bankovním úvěrům, byli vyřazeni z privatizace.

Lotyšsko upravilo svůj monetární a fiskální režim tak, aby v roce 2008 mohlo vstoupit do EMU, což se nepodařilo, protože mírně překračovalo fiskální kritéria. Ale podařilo se to v roce 2014. A to i přes velmi tíživé dopady globální finanční krize, kdy v roce 2009 lotyšskou ekonomiku zachraňoval MMF spolu s ECB před státním bankrotem, podobně jako Maďarsko. Lotyšsko je dnes 18 zemí eurozóny.

Estonsko vychází z ekonomického hlediska komparace Pobaltských zemí nejlépe z více důvodů. Energeticky je téměř soběstačné – nemá sice ropu, ale 80 % elektřiny získává z břidličné ropy, byť její účinnost je dosti nízká (asi jen 30%). Pak také v roce 2006 začal dodávat energii Estonku i Lotyšsku podmořský kabel ze Skandinávie. Polovina jeho území je zalesněna, tzn. těžbu dřeva i jeho zpracování. Bohužel komunisté zcela zlikvidovali tradiční rybolov, byť se jedná o přímořskou zemi, ale soudruzi se obávali, že by neohlídali mořskou hranici. Takže do přímořského Estonska se dovážely ryby! Rozvoj rybolovu začal hned od počátku transformace. Na počátku došlo k demontáži průmyslových podniků, což zapříčinilo pokles produkce, příčiny: neefektivní sovětské provozy, hlavně zbrojní a elektrotechnický průmysl – důsledkem pak bylo sociální napětí – vyhnití určitých oblastí, především ruskojazyčné oblasti - mj. i jako záměr estonské vlády, neboť hlavním cílem bylo donutit k návratu Rusy (26 %) zpátky do Ruska – nepodařilo se.

Během let 1991-2003 byla zredukována výměra orné půdy o více jak 50 %, což nejvíce ze všech států v Evropě: podíl agrárního sektoru je malý a stále klesá – drsné podnebí + málo orné půdy, nesoběstačnost – hlavně v zelenině. Po 1993 - dynamický rozvoj **terciéru**, mj. i díky spojení s Finskem – informační technologie. Ostatně Finsko je nejbližším spojencem Estonska – jsou z jedné jazykové a etnické skupiny; jedná se o malé státy, které po staletí byly uzurpovány Ruskem; klimatické podmínky, přírodní zdroje obdobné.

Estonsko usilovalo stejně jako Lotyšsko o vstup do EMU 2008, podařilo se v roce 2011, tedy rozhodování a hlavně plnění kritérií v nejhroší fázi krize finanční.

Rumunsko je středně velkou ekonomikou (21 mil obyvatel), ale silně zaostávající. Průmysl předválečného Rumunska byl nedostatečný, zaostalý - zahrnoval víceméně jen těžební, energetický a textilní. Poválečná industrializace země se zaměřila na hutnictví, těžký průmysl, strojírenství – charakteristickým rysem ale bylo, že kapacitně byly závody předimenzovány - celkový charakter vývoje Rumunska – extenzivní. Zcela byla opomenuta výstavba spotřebního průmyslu, což způsobilo trvalý nedostatek spotřebního zboží na trhu, i v rámci socialistických zemí horší. Nedostatečná dopravní

infrastruktura. Zaostalost zemědělství jak po technické, organizační i obchodní stránce – 1991 byly spuštěny restituční zemědělské půdy, ale chybná aplikace zákona vyvolala přes milion soudních řízení.

V roce 1991 – zákon o bankovníctví, kdy jako jediná organizační forma – smíšené a.s. a hranice pro minimální výši základního kapitálu - 250 mld. ROL (orientačně 7,5 mil. USD), od 5.2004 – 370 mil. ROL a povinné rezervy složené u NBR ve výši 18% v ROL a 25% v zahraničních měnách!!!

Bulharsko je v současnosti nejchudší zemí EU, nicméně jeho potenciál je dobrý. Oproti Rumunsku má relativně rozvětvenou dopravní infrastrukturu, relativně dobře rozvinutou, byť ve špatném technickém stavu. Má také rozvětvenou energetickou soustavu, Bulharsko je dodavatelem do střední Evropy, ale při dovozní závislosti. V současných energetických projektech hraje velmi důležitou roli, protože již budovaný plynovod South Stream půjde přes jeho území, konkurenční projekt Nabucco s ním také počítá.

Zemědělství - to je rozsáhlý, neefektivní sektor s vysokými sanitárními riziky, což přetrvává - pouze 20 % současných bulharských výrobců masných a mléčných produktů má po vstupu Bulharska do EU možnost i nadále vyvážet na trh EU, reforma zemědělství do zač. 70 let – centralizace a koncentrace – vznik agrárně průmyslových komplexů (APK).

Průmysl – díky dostupným zdrojům nejen těžební a petrochemie, ale i biochemie, elektrotechnika, výpočetní technika, strojírenství (vysokozdvíhací vozíky), potravinářství a tabákový průmysl, textilní průmysl, automobilový průmysl (automobilové komponenty) a chemický průmysl – tedy vyšší technologická úroveň.

Postkomunistické vlády v 90. letech odmítaly zásadní reformy, tudíž nedostatečná restrukturalizace, která vedla 1997 ke krizi v zásobování, s hyperinflací, bankovní krizí (tunelování). Snad nejdiskutovanějším problémem Bulharska byla, je politická korupce, teror, mafiánské praktiky, na což opakovaně upozorňovaly konvergenční zprávy Evropské komise. Podobně jako u Rumunska, ale zde s vyšší intenzitou. Ostatně to byl také hlavní důvod odložení jejich vstupu do EU až k roku 2007.

Slovinsko je naopak uváděno (bylo uváděno) jako premiant nových členských zemí. Jedná se maličkou zemí srovnatelnou s Pobaltskými státy, která ovšem nikdy zcela neopustila tržní vývoj, takže po pádu komunismu bylo nejen na co navazovat, ale byly tu přímé zkušenosti s tržním chováním. Na rozdíl od Pobaltí či jiných postkomunistických zemí. Slovinsko udržovalo tradiční intenzivní vztahy se západními státy, hlavně Itálií, případně Rakouskem. 1991 vznik odtržením od rozdělané Jugoslávie jako její nejvyspělejší část, resp. celého socialistického bloku - ale ona vyspělost byla ale dána mj. statisticky, jinak obchodně, kdy export směřoval hlavně na východ, import naopak hodně ze západu – tudíž chronické pasívum obchodní bilance.

Jako transformační strategie byl zvolen konsensus, sociální smír, nižší míra privatizace, tzn. ochota ponechat klíčové podniky ve státním sektoru, značná izolace finančních trhů, což vedlo k nižší měnové stabilitě. Zároveň pro Slovinsko je typická silná koncentrace bankovního sektoru (neochota zpřístupnit ho konkurenci), na druhou stranu ale nebyly zde problémy s neklasifikovanými úvěry, tunelováním... Neochota privatizovat státní podniky – převládá konsensus ohledně státního řízení.

O faktu, že Slovinsko zase tak vyspělou ekonomikou není, svědčí její dlouhý proces přijímání do OECD: 1996 přihláška a teprve 2010 členství (ČR byla první postsocialistickou zemí v OECD v roce 1995!); členem WTO až 1995 (ČR zakládajícím členem 1995); na druhou stranu ale Světová banka jej přeřadila do skupiny rozvinutých ekonomik jako první již 2004. Také Slovinsko vstoupilo do EMU k lednu 2007. Ale také díky jeho zastaralému bankovnímu sektoru hrozily výrazné problémy v krizi eurozóny kolem roku 2010 a hrozilo, že rozšíří skupinu zemí PIIGS na PIIGSS.

Chorvatsko je zatím poslední zemí, která rozšířila řady Evropské unie, a to v polovině roku 2013. Jedná se teritoriálně rozsáhlou zemi, kde ale žije něco málo přes 4 miliony obyvatel. Společně se Slovinskem se pokoušelo vyhlásit nezávislost v roce 1991, ale zájmy Srbska byly v jeho případě dominantnější, takže k nezávislosti se proboujvalo – doslovně – až v roce 1995. Válka poznamenala nejen psychiku lidí, kteří se bojí jakýchkoliv reforem, ale výrazně i celou ekonomiku země – nejen zničená infrastruktura, ale země se i finančně vyčerpala, kromě toho se jí vyhnula vlna zahraničních investic.

Podobně jako Slovinsko má strach z restrukturalizace ekonomiky, z reforem řízení a z privatizace. Typické jsou velké regionální disparity díky nevhodné, nepostačující regionální politice, kdy jsou privilegovány přímořské čili turisticky využitelné regiony oproti vnitrozemským. Ale to je typické i pro Bulharsko či Rumunsko.

IV. Shrnutí komparativního profilu členských zemí EU

Evropská unie je sice bezprecedentním hospodářským prostorem ve světové ekonomice, ale jak už vyplývá z předcházejícího textu, je unií silně heterogenních ekonomik. Je zajímavé pozorovat, jak v některých oblastech k sobě konvergují a přistupují tak na někdy společné pozice, někdy na obdobná stanoviska. Na druhou stranu jsou ale patrné i některé divergentní přístupy. Důvodů, proč je EU tak široce rozvětveným organismem s dostředivými i odstředivými projevy, je celá řada.

Jedno z prvotních diferenciačních kritérií jsou logicky výchozí podmínky, a to jak ekonomického, tak i institucionálního rázu. Tyto aspekty jsou determinující nejen pro hospodářskou výkonnost, ale také pro stanovení strategických cílů svého vývoje. Rozdíly mezi ekonomikou Irsko či Francie, Británie lze mimo jiné vysledovat právě v ekonomické bázi států před zapojením se do integračního procesu.

Neopominutelným se stává i politický vývoj v jednotlivých státech. Klasickým příkladem je Německo, pro než členství v jakémkoliv integračním seskupení nebylo jen ekonomickou nutností, ale především i politickou rehabilitací. A zdaleka toto pojetí svého místa v ES/EU neskončilo pár let po válce. Ještě za Helmuta Kohla prosazovala SRN hlubší integraci a umocňovala to značnou finanční podporou, neboť podle Němců samotných nebyla rezidua z válek plně kompenzována. Teprve nástupem Gerharda Schroedera v roce 1998 dochází ke změně německého postoje žádající i změnu postavení v Unii, což se

mimo jiné promítá i do tlaku na reformu financování⁵³. Administrativa Angely Merkel je v tomto ohledu více smířlivá a „státnická“.

Německo ale není jedinou zemí, v níž politické důvody sehrály aktivní roli v integračním přístupu.

Chronologicky viděno, to byl i případ Řecka, které zdaleka nesplňovalo ekonomická kritéria adekvátní ostatním členům ES. Hlavním důvodem byly politické, strategické a tudíž i bezpečnostní aspekty. Připojení Řecka k prosperujícímu Společenství mělo napomoci vnitropolitické stabilizaci, odvrácení nebezpečí socializace a možné sovětizace Řecka.

Analogicky zněly argumenty i v případě Španělska, které bylo izolováno od světového vývoje prakticky od druhé poloviny 30. let až do začátku 60. let. Španělé sami chápali integraci do evropských struktur jako překonání své hospodářské izolovanosti a v důsledku toho i zaostalosti, včetně stabilizace v politické sféře.

Specifickým příkladem politické determinovanosti vývoje členských států EU je Finsko, jež rozpad sovětského bloku pochopilo jako neopakující se příležitost překonat dosavadní závislost na sovětském vedení. Negativní historické zkušenosti vedly ve Finsku k nebývalé mobilizaci vnitřních zdrojů a pravděpodobně nejrychleji ze všech států Unie překonalo své ekonomické nedostatky, což v žádném případě nemůžeme ani naznačit u Řecka.

U politických motivů vstupu do EU na jedné straně a přijetí, začlenění Uníí na straně druhé není třeba se zastavovat u postsocialistických států. Odstříhnout se od Moskvy, „vrátit se zpátky do Evropy“ byl hlavní argument u obou subjektů – EU i tranzitivních zemí.

Heterogenost členské základny Unie je také dána odlišnou výrobní orientací, tím, co je považováno za tradiční odvětví a také i schopností nelpět na tradiční výrobě a ochotou restrukturalizovat.

Zatímco Velké Británii trvalo desetiletí, než pochopila, že třeba i stoletá tradice nemusí být základem hospodářských úspěchů, a že je nutné restrukturalizovat, Španělé, Finové či země Beneluxu byli v tomto ohledu daleko pragmatičtější.

Další výrazné rozdíly jsou ve výkonnosti ekonomik, v dosažené produktivitě práce, i když sleduji v průběhu 90. let značnou míru konvergence. Je to evidentně důsledek spuštění vnitřního trhu roku 1993, tzn. zesílení vnitřní konkurence, jež je přirozeným prostředkem racionalizace výroby. Kromě toho tu pozitivní roli sehrál program strukturální politiky na komunitární úrovni. Dalším faktorem podporujícím konvergenci výkonnosti ekonomik byl cíl hospodářské a měnové unie, v jehož rámci se zájemci zavázaly plnit maastrichtská kritéria, jež utužila fiskální a monetární disciplinu.

Diferencovanost ekonomik je patrná i formulací strategických cílů hospodářské politiky na národních úrovních. Pojetí sociálně ekonomických cílů je natolik odlišné, že to často zpomaluje i negociace na

⁵³ Německo vyžaduje snížení svých příspěvkových povinností do společného rozpočtu, neboť náklady na restrukturalizaci východních spolkových zemí nesla německá společnost cca z 80 % sama. I přes tyto náklady po sjednocení obou částí Německa, SRN jako čistý beneficiant nikdy nevyužívalo mechanismu Fontainebleau – na rozdíl od Velké Británie. To vše bylo skutečně motivováno snahou přesvědčit Evropu o jiných cílech Německa, než právě předvedlo v obou světových válkách.

komunitární úrovni. Tomu také odpovídá použití instrumentária a pak tedy i odlišné preference ve využití jednotlivých nástrojů praktikované hospodářské politiky.

Obecně se to projevuje v míře a formě státního intervencionismu, neboť ani u zemí, které prošly liberalizací ekonomiky, nelze pochybovat o regulaci hospodářského vývoje státem. Ale přece jen jsou podstatné rozdíly v pojetí úlohy státu v ekonomice mezi například Francií, Británií či Portugalskem.

S tím souvisí i odlišná hierarchie odvětví národního hospodářství. Největší rozdíly jsou patrné v přístupu státu k zemědělské politice, k ochraně hospodářské soutěže, k sociální politice, k energetice a následně i ekologii.

Naopak v některých oblastech je viditelná výrazná konvergence nejen v pojetí, ale i v praxi. Samozřejmě, že se jedná vlastně vynucenou harmonizaci danou vytyčenými strategickými cíli ES/EU. Jde tedy o celní unii, vnitřní trh a EMU. Reálně to znamená největší míru koordinace v zahraničním obchodě, zemědělské a dopravní politice.

Ovšem z hlediska vývoje 90. let největší změny se promítly do regionální a strukturální politiky včetně dopravní, průmyslové, částečně ochrany hospodářské soutěže (konkurenční) a daňové sféry. I když daňová politika konvergovala pouze v souvislosti s DPH, spotřebními daněmi a zatím je na pořadu dne jednání o koordinaci daně z kapitálu. Oproti tomu daňová praxe divergovala do jisté míry v kategorii přímého zdanění, tzn. především daní z příjmů fyzických a právnických osob.

Nicméně jsem přesvědčena, že pokud má vnitřní trh fungovat tak, jak má, pak se nevyhnou členské státy i jisté míře koordinovanosti u přímých daní.

Kromě toho úkolem nejbližší budoucnosti budou reformy důchodových systémů díky hroící demografické křivce, kdy se neúměrně zvyšuje podíl lidí v postproduktivním věku a současné financování na převážně průběhovém základě hrozí krachem. Sociální oblast je ale tou, ve které existuje zatím nejmenší ochota ke koordinaci. Nicméně jednání Evropské komise v únoru 2002 navrhuje zcela zásadní reformu přenositelnosti sociálních garancí z jedné země Unie do druhé. A to jako jednu ze zatím existujících bariér vnitřního trhu, jako důvod velmi nízké mobility pracovních sil a tudíž i faktor nižší konkurenceschopnosti EU.

Vývoj podle mého názoru půjde v EU sice cestou vyšší konvergence v základních atributech ekonomické integrace, ale díky rozšíření o výrazně méně vyspělé ekonomiky se více naplňuje pojetí diverzifikované, stupňovité integrace. A to bude zřejmě jediná možná cesta k zachování jisté akceschopnosti Unie ve světové ekonomice.

Ostatně problémy některých členských zemí Unie, především Řecka, ale i dalších ze skupiny PIIGS⁵⁴ v posledních letech, ukazují na vysokou míru heterogenity EU. Bohužel ale na druhé straně míra vzájemné propojenosti dosáhla takové úrovně, že makroekonomická destabilizace některých zemí přímo ohrožuje stabilitu i jiných ekonomik EU – především v rámci EMU prostřednictvím jednotné měny euro. Nicméně

⁵⁴ Z anglických názvů zemí EU – Portugalsko, Irsko, Itálie, Řecko, Španělsko, což jsou země s astronomickou mírou celkového zadlužení (vnější dluh) a vysokými deficity veřejných financí (vnitřní zadlužení).

lze říci, že euro se sice stalo prostředníkem přenosu krize i do disciplinovaných zemí, ale na druhou stranu se ukázalo, že i v době krize eurozóny byly státy, které stály o členství v EMU kvůli jejímu stabilizačnímu potenciálu. V roce 2011 a 2014 přistoupilo, tzn. že splnilo náročné podmínky vstupu, Estonsko a Lotyšsko.

Z celkové komparace vyznívá, že státy, jejichž hospodářská politika je liberálnější, jsou makroekonomicky stabilizovanější, tudíž úspěšnější. Británie, Německo, Slovensko, Pobaltské republiky, ale také i výrazně sociálně orientované země jako Švédsko, Nizozemsko či Rakousko dokážou sladit makroekonomickou disciplinu, stabilitu s rozsáhlými sociálními programy.

Evropská unie je heterogenní, a myslím, že je to i správně, byť konvergence v mnoha případech je spotřebitelsky či občansky velmi přínosná.

